

B E S Z É D
A' MAGYAR NYELV
Ü G Y É B E N

A' KIR. UNIVERSZITÁS ELŐTT
NAGYSZÁMÚ

TEKÍNTETES NEMES HAZAFIAK
GYŰLEKEZETÉBEN.

M O N D O T T A

CZINKE FERENTZ

A' KIR. UNIVERSZITÁSÁNÁL, A' MAGYAR NYELVNEK ÉS LITERÁTÚRÁNAK
TANÍTÓJA, TÖBB TUDÓS TÁRSASÁGOK TAGJA; MIDŐN ÚJ TÍSZTÉBE
IKTATÓDNÉK

4. Aprilis 1808.

P E S T E N,
T R A T T N E R M Á T Y Á S B E T Ű I V E L.

A' szó úgy is tsak tégére, és külső héjja az alatta értetendő dolgoknak; ha tsak ezeken a' kérgeken rágódunk, és bellyebb nem hatunk, úgy mindég tsak *Grammatisták* maradunk! —

Sokat hallom 's hallottam, hogy a' magyar nyelv szűk, nehéz vele bóldogúlni. Igaz az, hogy ha a' nyelvtől közönségesen azt kívánjuk, hogy akaratunknak, gondolatunknak, érzékenységünknek, és képzelődésünknek éppen olyan megtestesíthető, vagy személlyesíthető szolgája legyen, a' mint a' hogy belől érzünk: így nem tsak, a' magyar, de minden nyelv tsekély, és szűk lészen. De innen nem következik, hogy magyarul szintén olly bőltsen nem tudnánk irni, mint más nemzetek, tsak hogy eszünk legyen hozzá; mert szónk elég van, a' szép gondolatok kifejezésére; annyival inkább, hogy a' szép gondolat teszi termékenynyé, és sokat mondová a' szót, nem pedig a' szó a' gondolatot.

Az elvesztett Paraditsomban
az Olvasóhoz

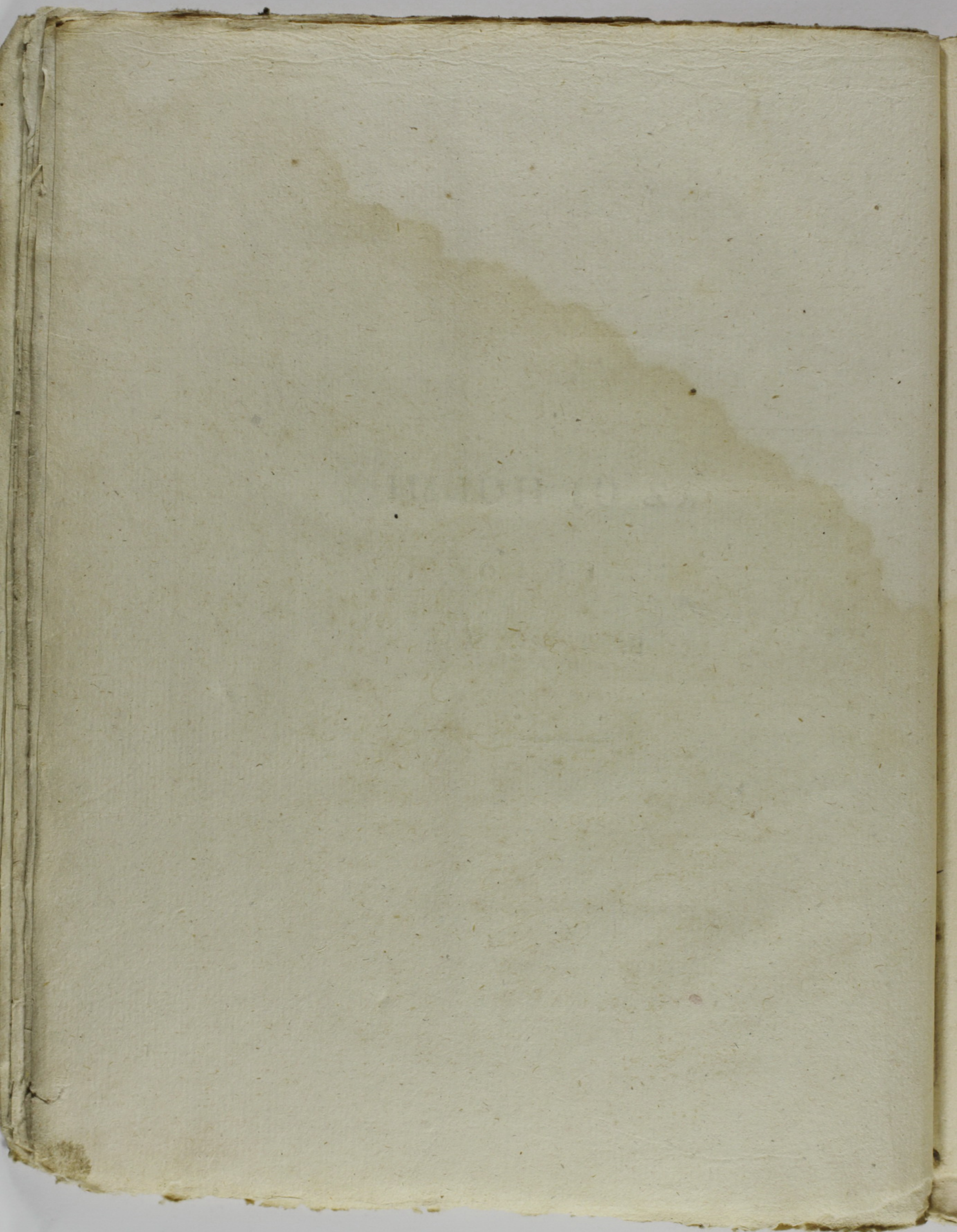
BESSENYEI SÁNDOR

Ts. Kir. Lovas Kapitány.

AZ ÚJ HOLMI

1810

II. TSOMÓ.

KEGYELMES URAM!

A' magyar nyelvet, 's vele jó hazánkat,
szívet, észt, a' szép tudományt betsülni
tudja nagy BÍRÁNK. Ha beszédem, holmim
tetszik; örülök.

Bátorítás nagy, 's ez is egy jutalmam:
hogyan hazám kárát, ha lehetne, vérrel
váltanám; hírét ha lehetne, tűzzel
írva jegyezném

a' nagy országok ragyogó egére!
London és Párizs; Buda, Pest, Athénás;
ott ragyognának, vetekedve együtt,
Róma, Kolosvár!

Óriástestek közepett, mi — törpék! —
mit tegyünk? „Halljuk!” Feleink kiáltják.
Zrínyi, Kódrussal felel a' Magyaroknak:

„Nemzet, erősödj!”

„Légy erős, egy test, Fejedelmeiddel!”

„Légy vitéz, és bölts! Tsak hazádnak élj, halj!”

„Istened majd úgy szeret, úgy repülsz a'

„tsillagos égig.”

Ezt felelték, 's a' Jupiter követje
elrepült Hermes, az Elíziomba
viszsa. Más választ, Magyarok, ne várjunk.

Letzke ez, és nagy!

Értitek? Példánk amaz óriások
fészke, több ország. Magyarázní Hermes
viszsa nem fordul. Mit akartok? *A' kúls*

Nemzeti Nyelvünk.

Tárgyam ez, 's erről vetekedni tollal,
szóval, elmével, gyönyörű vesződség
nékem, és tisztem. Ha hibáztam —! egy nagy
gondolat, a' tűz,

elragad könnyen Pegazus. Lerúgott?
Oh, ha ÜRMÉNYINK mosolyogva szóllít
ekkor, a' porból felugrok, 's fejemmel
tsillagot érek!

NAGY. MÉLTÓSÁGÚ
ÜRMÉNYI. JÓZSEF. ÚR
A' SZ. ISTVÁNY. APOST. KIRÁLY
JELES RENDJÉNEK
NAGY. KERESZTES. VITÉZE
A' TS. KIR. FELSÉG
KAMARÁSSA
VALÓSÁGOS. BELSŐ. TITKOS. TANÁTSOSSA
ORSZÁG. BÍRÁJA
T. N. FEJÉR. VÁRMEGYE
FŐ. ISPÁNYJA
A' FŐ. MÉLTÓSÁGÚ
MAGYAR. KIR. HELYTARTÓ. TANÁTS
TANÁTSOSSA
A' FŐ. MÉLTÓSÁGÚ
HETSZEMELLYES. TABLA
ÍTÉLŐ. BÍRÁJA
Ö. EXCELLENTZIAJÁNAK

MINT
A' T. N. KIR. UNIVERSZITÁS
ELŐLÜLŐJÉNEK
NEMZETI NYELVÜNK
É S
A' SZÉP. TUDOMÁNYOK
BARÁTJÁNAK

MELLY, TISZTELETŰL

TEKINTETES NEMES KIR. UNIVERSZITÁS ! URAIM !

Ambátor született Magyar lévén, — és pedig ott született, nőtt, nevededett nagyobb részint, a' Tiszának azon termékeny vidékein, a' hol, kilentz, tíz esztendő koromig, még azt sem tudtam jól megkülömböztetni, ha némelly jövevények más más nyelveken szóllottak, mellyik mikor szóllott németül, tótul, oroszúl, vagy oláhul, — tudnom kellenék *) édes anyai nyelveme, ezt a' parantsolni, országolni termett nyelvet, ezt az emberi gondolatok, érzékenységek kinyilatkoztatására, közlésére igen alkalmas, ősi, nemzeti nyelvünket már azért is tökéletesen kellenék tudnom, és taníthatnom: mindazáltal nem szégyenlem, e' mai napon, ezen T. Nemes Hazafiak Gyülekezete előtt, egész Hazám előtt, nyilván megvallani, hogy midőn Ő Ts. Kir. Felségének különös kegyelméből, a' Tudományok ezen Királyi, Nemzeti Universzitássához, a' Magyar Nyelvnek és Literatúrájának tanítására, ki-neveztetődni szerentsés lettem, ugyan akkor kezdtem legelőször, leginkább érzeni, milyen nagy munkát kerestem, milyen súlyos, húzomos terhet vállaltam magamra !

ELŐADÁS. FELOSZTÁS.

Nagy a' munka, t. i. az egész magyar nemzet egyeztetésének, palléroztatásának munkája ; de azért el nem kell ijedniünk tőle. Ezt megmutatni, beszédem első tárgya. — Elő kell mozdítanunk, ha egyesülni, egy nemzetté lenni, és jobban, tovább is pallérozódni akarunk ! — az egyességnek első, legerősebb kaptását, **) a' pallérozó-

*) kellenék, kellene ; rövidítve, *kék*, *kéne*. (t. i. a' Tisza környékein.)

**) másként : *kapotstsát* ; de nem mondjuk : *kapotsot*, *malomot*, *bokrot* ; hanem : *kaptstot*, *malmot*, *bokrot*, 's a' t. ám pedig e' negyedik ejtésből, (*cázusból*) származik a' birtokos ragaszték (*suffixum possessivum*)

adásnak első, legerősebb rúgóját: a' nemzeti nyelvét; és hogy ezt előmozdithassuk, esmévniünk kell a' nyelvtanításnak és tanulásnak módjait, segítő eszközeit, minden akadályjait; hogy amazokkal élbessünk, emezeket félre bérithassuk. — Ez a' második. — Mind ezeket, rész szerint általjában, rész szerint külön külön elő számlálni, példákkal megbizonyítani, — e' léssen, próba gyanánt, nagy munkánkra utat nyitó, egy ditsősséges szorgalmatosságra buzdító — első letzkém. Reményilem, majd nem okozok únalmat, nemzeti egyességünk, pallérozódásunk, nyelvünk, tudományjaink, mesterségeink, Hazánk Barátjainak.

AZ ELSŐ RÉSZ.

(többnyire allegória; virágos beszéd módja, heves indulatokkal.)

Az Universzításnál nem tsak az ABC-t tanítjuk; — noha ezt az emberi minden nagy esméretek első talpkövét, értem a' Grammatikát, a' nyelv tudományját, ezt elmellőzni, tsak ímmel-ámmal tekinteni, vagy megvetni, nem jelent egy igen józanan gondolkodó elmét! — mondom: nem tsak az ABC-t tanítjuk, és tanuljuk a' felső oskolákban, nevezetszerint a' magyar oskolában; hanem, ímez ősi, nemzeti, felséges nyelvünkkel, az *Árpád* nyelvével, halhatatlan emlékeztű, párdutzos elejink vitézi nyelvével együtt, egyszer'smind amaz egész magyar Ékesszóllásnak *) férjfiás, meszsze kiterjedett, meghatározatlan, mély, kimeríthetetlen mesterségéhez, fogunk ügyekezni, hogy — mennél közelébb juthassunk; én talán majd holtomig, talán többed magunkkal holtunkig; mint ama' holtig tanuló jó Pap! — Hát úgy é nem kitsíny a' munka? a' melly mindenikünknek holtáig tarthat! a' mellyet, ezer meg ezer esztendőök ólta, **) más más nyelv-

p. o. *malmom*, *malmód*, *malma*, *bokrom*, *bokrod*, *bokra*; tehát: *kaptsom*, *kaptod*, *kaptsa*, s a' t.

*) másként: *ékesenszóllás*, t. i. mert ezeket így mondjuk: *ékesen szóllani*, *ékesen szólló*; (*ornate dicere*, *ornate loquens*) De valljon jól esik é deákúl: *ornate dictio*? Azt tartom jobb az: *ornata dictio*, így az *ékes-szóllás*. (v. *Logicam de praedicato et subjecto*.)

**) *ólta*; másoknak tetszik: *óta*, ama' zsidó szótská bólszármazván: *נָוָה*

veken, olyan sokan tanúltak holtokig; de a' mellyet talán még amaz igen kevés *Demoszthenesek*, vagy *Cicerók*, *Homérusok*, vagy *Márok*, *Pindarusok*, vagy *Horátziusok* sem tudtak soha — mint egy feneketlen forrást, vagy tengert — kimeríteni egészen!

Oh akkor érzettem én, azt mondom, mikor ezen súlyos hivatalomat megnyertem, akkor érztem, a' mit a' Római Ékesszóllásnak atyja, és mestere hajdan érzett, beszédjének kezdőjén: minden tagjaimbán, tetemimben reszkettem — ijedtemben, — de örömemben is! Nagy fát mozgattam, nagy fába vágtam a' fejszét, egy nemzeti nagy munkát kerestem. Félnem kellett: ha talán meg nem felelhetnék a' jó Hazafiak várakozásának! Ledűtöttem a' fát, megnyertem, a' mit kerestem. Örölnöm illett: hogy egy szélesebb út nyílt meg előttem, egy tágasabb piatz, egy nem véres bajnokhely, a' mellyen nem karddal, puskaporral, golyóbissal, de észszel, nyelvemmel, tollammal, édes Hazámnak ezentúl majd még nagyobb haszonnal szolgálni óhajtok, égek, lángolok! — Ijedtség, öröm, reszkettették tehát egyszer'smind egész testemet, magyarosan szólva: lelkem egész házát; mikor ama', jó-sokáig várt hirt legelőször hallottam; noha még akkor tsak fülhegygyel hallhattam; azért is kötve hittem komának.

Virágos beszéddel, példázatokban kezdettem vólt szóllani, úgy, de azt tartom, senki sints, ha Magyar, a' ki ne értene; senki sints, a' kit ne gyönyörködtetne Ázsiából eredett nyelvünknek ezen kivált napkeleti szóejtése módja is! Azért bátran folytatom példázó beszédemet, *allegóriámat*; szabadon futtatom első gondolatomat:

Ime, ledüllött előttem a' nagy fa! Építeni akarok. Áts, asztalos, esztergályos vagyok; legalább — a' lenni készülök. Fűrészelni, hasogatni fejszéssel, ékekkel, ban-

et idő. L. Uiber die Aehnlichkeit der hungarischen Sprache mit den morgenländischen. v. Beregszászi. Leipzig, 1796.

kókkal ; — bárdolni, gyalulni, simítani, kerekíteni, gömbölyíteni ; — 's mind ezt bizonyos zsinórmérték, bizonyos egyarányúság szerint, a' bevett jobb szokás, a' nagy mód, a' jó ízelet, az építő mesterség szabdája, az *Architectura* regulája szerint, egyengetni, illesztgetni, szerkeztetni, egymásba foglalni, — bizony nem kis egy munka ! 'S jaj e' pedig még, a' mit talán utóbb illet vólna mondanom, e' még mind csak fa munka ; mind csak ama' gyengébb, és apróbb részeit illeti a' nagy épületnek : nemzetünk, országunk jövő egyesége, pallérozódása, ditsősége, boldogsága első, tündöklő, örök templomának !

Menjünk a' kövágóba : keressük, vágjuk a' talpkövet ; menjünk a' vashámorba, az üveghutába — az épülethez, annak külső, belső készületéhez, sokféle tsínjához - bínjához *) tartozó minden fábrikákba, mihelyekbe, boltokba ! Szörnyű dolog : ezer gond, ezer baj, veiződség, galyiba, izgága ! Nemde ismét ember kell itt a' gátra ? —

Rajta ! Hü-bele Balázs ! Török, szakad ; meg kell biz' annak lenni : ma, hólnap, állani kell egy roppant épületnek ! — Balázs ugrik ; mert elég neki egy szó. Nosza, neki nyakra före, hegynek, völgynek, nádnek, bereknek, — tűznek, víznek ! — „*Ejnye, nini má hun **)* jár !“ Kiáltják a' — gyermekek. „*Hobó, tsínján jó Balázs !*“ Így inti egy bölts Hazánkfia, a' vele szemközbe találkozott magyar Kleóbulus :

*) *tsínjához - bínjához* ; *bínja* különösen semmit sem tesz, mint, p. o. ezekben a' második szó : *görbe-gurba. ének-bének* ; néha az elsőnek nints értelme, p. o. *hébe-hóba, tarát-farát*, (Faludinál) néha különösen egyiknek sints, p. o. *kákombákom, dínomdánom, teretura* ; néha mind a' kettő jó szót tesz, de különböző értelemben, p. o. *hímezni - hámozni ; tarka - barka ; ágas - bogas ; fút - lóg*, (túl a' Dunán : *lót - fut*) néha majd ugyan egy az értelme mind a' kettőnek ; p. o. *sürög - fo rog, tát - va - nyitva* ; (túl a' Dunán : *tárva - nyitva*) 's a' t. 'S az ilyenekben gyönyörködik kivált a' köznép. Ide tartoznak talán : *ketten ketten, hárman hárman, külön külön, külömb külömbféle*. De ezeket már szükségképpen mondjuk ; midőn amazokat úgy nézhetni, mint mezei virágotskákat a kerti rózsák között. **) *nini má hun jár*, az az : *ím, íme már hol jár !*

„Lassodj! Jobb leszs módjával: jobb leszs sietni balkkal! Lassan járj, tovább érsz! — Meg állj, legaiább egy két szóra:

„Kóstoltál é narantsot, ananászt, szilvát vagy baratzkot, egy, télen is érlelő üvegházból? Ettél é olasz országi narantsot, és ananászt? Ettél magad kertjéből, a' naptól érlelt, szilvát és baratzkot? Mellyik jobb: az erőltető mesterségnek, vagy ama', balkkal, titkon munkálkodó természetnek gyümöltse?“ Így szóllott Kleóbulus, s evvel, nem várván az elbámúlt embernek válaszsát, tovább ballagott, ő is — a' munkára!

Ekként következésképpen, *) azt szabad kérdenem most nékem is: Építhet é egy ember? egy akármelly nagy mester, maga, egyedül? nyakra före, olyan hirtelenül? egy állandó roppant épületet? — Tagadom. És te, szeles, hebehurgya Balázs, te magad, egyedül magad? — Héjj, földim, nem egy ember, még ama' vasgyúró *Vulkánus*, még ama', szörnyű, sokfejű tsudaállatokat győző *Herkules* sem tenne, kiki egyedül, most igen nagy tsudát, nem tenne — a' mi országunkban: a' mi, sok, munkás, hasznos, jó szívű lakosokkal, hazafiakkal, de egyszer'smind sok, — abajdótz, vagy szélhajtottabokor, vagy sáska gyanánt szaporodott, — írigy, büzke, akaratos, makrantzos, más más nyelvű és lelkű, más más nyelvű és lelkű jövevényekkel tellyes Országunkban! — Ezeket, ezeket kék **) előbb magyarul szóllani, érzeni tanítanunk: hogy ők ama' munkálkodó *Vulkánust*, ama' hetvenhét akadályokkal, veszedelmekkel küzködő *Herkulest* segítsék; hogy mi, szerentsésen elkezdett, közönséges nemzeti, nagy munkánkban, az egyesült erő által valahára boldoguljunk!

*) *következésképpen* jobban van mondva, mint: *következendőkép*. Mások írják: *a' képen, e' képen, ahhoz képest, a' kép, e' kép*. De mind ez kétséges értelmű. Én, s velem együtt sokan, kettőztetjük a' *pét*, inkább a' kimondást követvén, mintsem a' szó eredetét, valamint ebben is: *kopasztom*, nem *kopasztoom*; noha *kopasz* apától származik.

**) *kellenék*, l. fellyebb a' jegyzést. Más nemzetek is élnek efféle rövidítésekkel, leghelyesebben, azt tartom, mikor heves indulattal beszél a' szószólló. Illyenek: *Proh deum, atque hominum fidem! Quam quisque norit artem, in hac se exerceat!*

Oh, ezt én egy igen elkeseredett szívvel, egy bújában gyötrődő, tsak nem megörült lélekkel mondom, hogy: sok ilyen idegenszívű jövevények laknak közöttünk! Nemzeti nyelvünknek sok ellenségei vannak! — Bátran, nyilván mondhatjuk mindnyájan, tele torokkal kiálthatjuk egész egy Európa előtt; mert 900 esztendő történeteinkből, és majd mindennapi — tapasztalásból tudjuk! Tsuda é hát, ha a' palérozott Némettől, Frantziától, Anglustól, a' kiknek ennyi belső ellenségeik nintsenek, — Mi Magyarok! — a' tudományokban, és mesterségekben, Mi Magyarok, mind eddig olyan meszsze hátra maradtunk? Másodszor mondom, neki keseredve, hogy: sok ilyen idegenszívű jövevények laknak közöttünk! Nemzeti nyelvünknek sok ellenségei vannak!

Egy ilyen rossz ember, — talán jövevény, talán hazánkfia! — mérészlette a' minap, magyarral egyvelges idegen nyelven, gyalázni, gyalázni egész egy országnak, egy, ötet tápláló, védelmező országnak utóbb múlt, egy jeles, törvényes gyűlését! Több szidalmak, alacsony káromlások után, mellyekkel ő, mint egy — útszán futkosó, mezítlábás gyermek, az általmenőket, Hazánk Nemesseit, Nagyjait, mint ugyan annyi sárdarabokkal, hagyigálta, motskolta, — oh bezzeg szépen kimutatta foga fejrét, kivigyorította farkas- vagy kutya- agyaráit! — A' ki azt merete mondani, hogy: a' Magyar, 9 hónapig, haszontalanul dolgozott; — hogy: kész, minden órán, hazáját elárulni! — és ezt több, apróbb, nagyobb rágalmozások, martzongó hazugságok után, olyan szemtelenül merete mondani, írni, alattomba elszórni; éppen *) azt mutatta meg, hogy ő amaz a' háladatlan — szürdisznó, vagy tuskés borz a' mesében, a' kinek szállást adván a' róka, ezt a' jótévő gazdáját kiszurkálta, piszkálta, tulajdon hajlékából! — Ám ő keme **) is ugyan

*) Éppen, mint: képpen, l. fellyebb a' jegyzést, mert: épen annyit tesz, mint egészségesen. De ezt ne írjuk: egészségesen; mert mit tenne: egés? Igaz, hogy épp se tesz magában semmit; de éppen szeretia' két pót.

**) Keme, rövidített szó, a' gyökere: kegy; ebből: kegyelem, kegyel-

így szeretne tenni, ha lehetne, a' jótévő, — nem róka-ter-
mészetű — Magyarral! És mitsoda egy ilyen rossz akaratnak
fő indító oka? Azt vitatom: Vagy egy az ő kortsos testével egy-
szer'smind született hamislelkűség, vagy a' mi, termézet, nemzeti jó
szíviinknek nem esmérése; szokásainknak, törvényjeinknek, nyelviinknek,
nem tudása: mert másként lehetetlen, hogy úgy akarná piz-
kolni Nemzetünket! — De talán nem egyéb, hanem *csak*
a' Magyar Nyelvnek nem tudása! — Az Anyaszentegyháznak
egyik nagy Tanítója, Sz. Ágoston mondja: „A' nyelvek kü-
lönbsége elidegeníti embert az embertől; és, egyedül *csak* a' nyelvek
különbsége miatt, semmit sem használ, az emberek összebarátkozta-
tására, természetek olyan nagy hasonlatossága!”

Hát ha tud magyarul, — mert káromkodni tud! —
ama' rágalmozó, nevetlen, — jó, hogy nevetlen! — piszkos
szájú *pasquilláns*? Ha tud; annál rosszabb, annál bizonyo-
sabb, hogy ő, hogy *csak* ő, és az övele egy húron pen-
dült gazemberek, egy kötélén függeni termett *Iskariótesek*
lehetnek — Hazánk elárulója! — Nem érdemlené ilyen egy
hazaáruló, *) hogy — bográtsba aprítanak rossz testét a
hóhérok, — prédának, — az ebeknek, varjaknak? **)

me. Így rövidült: *Kemed, kend, ked, keed; ketek, kentek, keetek; ő ke-
mek.* Ez a' kérdés jól van é mondva: *mit hoz ketek?* A' köznép így
ejti. Sok deákos embertől hallhatjuk: *mit hoznak ketek?* — Mellyik jobb?
jobb: *mit hoz ketek?* mert ez annyit tesz, mint: *a' ti kegyelmetek,*
(*vestra gratia, non vestrae gratiae, a' ti kegyelmeitek*) E' szerint job-
ban mondjuk: *Lássa, ítélje meg Nagyságtok, Uraságtok;* mint: *lássák,*
ítéljék; mert, noha többen vannak a' birtokos személyek, itt a' birtok, (*res pos-
sessa*) *Nagyság, Uraság,* az egyes számba vagy. Már amúgy pedig,
a' többes számban, nem szoktuk mondani: *Nagyságaitok, Uraságaitok,*
Excellentziáitok, 's a' t.

*) *Fuit, fuit ista quondam in hac rep. virtus, ut viri fortes acrioribus
suppliciis civem perniciosum, quam acerbissimum hostem, coercerent. Ci-
cero I. in Catilinam.*

**) *az ebeknek, varjaknak:* ezt a' haragos szójárást talán a' Görögöktől
kapták a' Magyarok. l. az *Ilías* kezdetét.

Méltó e' boszszonkodás: mert *rossz madár, a' ki maga fészket, — vagy szomszédja fészket — megrútitja!* Az ilyen rossz madarak, hírragadozó, hírmotskító *bárpiák*, ha magyarul tudnak, több kárt tesznek, mintha nem tudnának; valamint — ama', sok nyelvet tudó kémek, *spionok*, egy hadi seregnél! — De lassodjék a' harag, az igazságos boszszú: hiszen, amaz ebugatás, sem a' számárrívás nem hallik *) menyországba: sem *Babilonból*, sem *Ninivéből!* — Ki ne esmérné ezt a' két motskolódó írást is?

Huh! Az Isten mentse Hazánkat az ilyen jövevényektől, legalább a' Magyar Oskolát — az ilyen hallgatóktól! Mentsen meg engem; a' ki, noha kész vagyok, Hazámnak véretem, 's a' mi több, a' mint eddig tettem vala, egész egy munkás életemet feláldozni; mindazáltal nem tsak egy jó hazafi, hanem egy világlakossa, *koxmopolita*, és keresztény lévén egyszer'smind, akármelly nemzetbeli jó embert megvetni, vagy gyűlölni, gyengeségnek, felduzzadt kevélységnek, de egyszer'smind alatsony indulatnak tartom! — De, hogy én az ilyen bordába szőtt jövevényt, vagy szökevényt — a' kinek jobbúlását nem egy kordéra várhatni! — örömet kitiltanám, ha esmérném, ha rajtam állana, nem tsak oskolámból, hanem a' szép Múzsák, és a' szép Lelkek egész országából, a' bizonyos! Legalább, ha szabad volna átkozni, és ha ereje volna az átoknak, tsak így átkoznám meg: *Eredj, tzudar Júdas! Akaszd fel magadat, vagy se te, se perepútjaid, soha, soha ne tudjatok magyarul!*

Oh itt, ha valahol valaha, itt kell, Magyar Országban, valamint a' Múzsák országában, itt szükség az egyesült erő, az egy akarat, egy szív, egy lélek, a' nemzet nagy testében; itt kell, itt szükség, az egy tzielra: a' közjónak előmozdítására törekedő fáradhatatlan munka, minden, személlyes, különös haszonkereset nélkül; olyan egy munka, a' millyen, ama' szentéletű Szerzetesek, együtt lakó

*) másként: *hallatik, hallatszik.*

Barátok, Remeték monostoraiban, az ő tzeállájikban, barlangjaikban szokott néha napján még jobban mozogni: a' hol még nem volt *enyim*, *tiéd*; a' millyen a' múnkás méhek köz-társaságában, *reszpublikájában*, egy fedél alatt, egy kasban, egy köpüben fog örökké mozogni! — De lám megmutatám, hogy én a' hazaárulókat, és a' kártékony heréket ki akarnám tudni, a' múnkás méhek közül, örökre!

A' méheknek külömb-külobmfélék édes foglalatosságaik. De mi vegyük észre jókor, — és soha el ne felejtsük! — hogy tsak ama' tsudálkozásra méltó *egyesség* és *rendtartás*, múnkájiknak felosztásában, és végrehajtásában, mondom: egyedül tsak az *egyesség* és *rendtartás* tarthatja fenn, ezeknek az együtt tanyázó, és bódog, sok ezer pitzinyke polgároknak, oh, igazán mézzel folyó, és tsak önékik örökös földi *Kánaánjokat*! — Ezt a' természetnek gyönyörű intő példáját, ezt kellenék, Magyarok, minékünk is követnünk; ha mennél *) előbb, ha mindnyájan bódogúlni akarnók! — Majd így tehetnök Magyar Országot, egy, téjjel mézzel folyó Kánaán földjévé, egy új paraditsommá! Majd akkor, akkor mondhatnök, kevélyen és méltán, az írigy szomszédoknak: *Ex az élet a' gyöngy élet! Nints élet Magyar Országon kívül; ha van, nem így van!* **) Tudni-illik ugyan így gondolkodik, ha gondolkodik, sok pusztá kertekben, a' kórok, dudvák és labodák közepett, sőt amaz édes gyökerek között is — a' tormába esett 's ahoz ***) szokott vak féreg! — így a' föld alatt — a' vakondak!

Bóldog Isten! Hol leljük orvosságot, szemünk hályogának, szívünk sebeinek, fejünk szédelgésének? Mi, a'

*) *mennél*, az az: *mellynél*, másként: *minél*, vagy *mentül*; de ez az utolsó, úgy tetszik, korts fajzat.

**) *Extra Hungariam non est vita; si est vita, non est ita. Prov.*

***) *ahoz*, *chez*; mások írják: *a'hoz*, *e'hez*, vagy: *ahhoz*, *ehhez*; s egyiket sem ok nélkül; de a' Tisza-melleyékiek mindig tsak amúgy ejtjük t. i. *ahoz*, *chez*, röviden az első szótagotskát; szintén úgy ezeket: *a' had*, *a' háború*, *a' halál*, 's a' t. Nem volt é a' Görögöknek, nintsen é minden nemzeteknek külömböző szójárások, szóejtések? (*dialectus*)

Te okos teremtményjeid, *) mi emberek! Hol, ha a' Te szép munkádnak, a' szép természetnek ezerjófűves patikájában nem? Hol, ha itt nem? a' hol Te — Örök Bőltesség, — Te Magad tanítasz! Hol, ha itt, éppen a' Te, örökké ingyen nyilván álló, nagy — nagy oskoládban nem? Oh, mit mondjak? Én, én igen kevélyen okoskodó féreg! — Azt súgja a' kis bíró: „Te, ortzád pirúlva állbatsz, te, te igen jó méhészt gazda, tsak ama' szalmástetejű méhesed előtt is, tsak ama' nebészke néhány köpűjéid előtt is; ha nem látsz más oskolát, — a' tündöklő nap alatt, a' tsillagos égnek egész kereksege alatt, egy egész, mindenkor jótévő, mindenkor bőltsekedni tanító, nagy, szép Természetben!” — Ezt a' nagy harmóniát — tsak mi emberek rontsuk? — Oh ti, leg nagyobb ellenségeitek nélkül, az emberek nélkül, igen böl dog, böl dog kis legyetskék! Ti, ti ugyan ezeknél, minálunknál ezerszerte böl dogabb, örökké munkálkodó, örökké édes egy harmóniával zungadozó méhetskék! Gyertek, ti tanítsatok! Gyertek —! De hol vagyok? Igen elandalodtam! — Halljunk más talmátsokat! ha figyelmezhetünk: midőn — a' méhesek előtt — ortza pirúlva állunk! Halljunk másokat is:

Azt inti görög Szólon: „Esmérd meg magadat!” **) Horátzius azt énekeli: „Próbálgassátok meg, mit emelhetnek vállaitok, mit nem!” ***) Claudiánus azt rekeszti egy versbe: „Éljetek egyességben, és tanuljátok mitőlünk kötelességeket!” 4) Ime, a' mit a' némán zungadozó méhetskék, munkájokkal mutatnak, ezt ama' bölts emberek szóval is magyarázzák! 'S ki merné mondani, hogy hibáznak? — Általjában, azt tartják a' ter-

*) vagy teremtséid? Pápay Sámuel Úr ezt a' külömbséget teszi (l. Észrevételeit) teremtmény: *creatura*; teremtés: *creatio*, és igen helyesen. Mindazáltal, jó vagy rossz szokásból, ejtődik a' teremtés mind a' két értelemben, azt tartom, ország szerte; valamint a' szent írás, az ország gyűlésének írásai. 'sa' t. nem szent íromány, noha tagadhatatlan, hogy ez is jobb volna.

**) Τῷ 9; αὐτοῦ.

***) -- *Versate diu, quid ferre recusent, quid valeant humeri.*

4) *Vivite concordēs, et nostrum discite munus.*

mészetvizsgálók, kiki azt tartja közlünk, hogy: *Nints ember mindenhez fogható; észszél mindent felérhető.* A' Frantzia ezt rövidebben mondja: *nints közönséges Zseni.* *) Deák közmondás: *Nem tebetünk mindnyájan mindent.* **) Mi azt mondjuk gúnyolódva: *Igen tud a' bajdú barangot önteni!* Az arany peretzről — alacsonyabb egy, egy Bakonyi szegény legény baltázta, nem fényes közmondás. — Az olyan pepetselő, babráló emberről pedig, a' ki mindenbe kanál, mindenbe belé avatja magát, mindennek neki kap, de keveset, vagy semmit sem végez; az olyan, talán másként emberséges, de már e' díbdáb enyelgések között, — gyermekes emberről, tsak azt szoktuk tréfálva mondani: *Katuska — nagy mindenes! Tökfelkő — mindenhez látó, semmivel bíró!* Ez is egy hajdani magyaros, de amannál, úgy tetszik, még érthetősebb közmondás.

Ne szaporítsuk a' szót. Azt kérddheti egy valaki: *Hát „ugyan már mind ezen közmondásoknak, példabeszédeknek, basonlatosságoknak mi lehet a' tzeljok, mi a' következtetések?”* Azt felelem: Az, hogy egy nagy, tartandó, örök munkára, egy ember nem elég; sem tsudát nem tehet; — Az, hogy már nem egy roppant épületet láttunk félbeszakadva, omladozva, üressen állani: mert az építömester, vagy a' munkások, vagy együtt mindnyájan szeleskedtek, hebehurgyálkodtak; vagy a' rozs akarat, a' hamislelkűség bomlatta fel közöttök a' szép rendtartást, a' szent egyességet, 's ugyan azért gyenge, porhanyó talpköven, talán fővényen, vagy a' levegőégben, nem kösziklán épült az egész ingadozó, igazán — *fellegvár!* ***) Magamra nézve az, hogy midőn súllyos új hivatalomba bélélni 4) szerentsém vagyon, naponként újra megfontolgtván a' reám hárámlott 5) munkának terheit, talán kétségbe

*) *Point de génie universel.* Ezt a' két szót: *universalis, communis* még mi, különös egy egy szóval, nem tudjuk magyarul megkülömböztetni, Várjuk el a' feleletet a' jutalomkérdésre! L. a' *Magyar Újság*ot, Nro. 11. 1810.

**) *Non omnia possumus omnes.*

***) *Luftschloss.*

4) Az újítók mondják: *bélélnem mászerents vagyon.*

5) Mások: *hárámlott, háromlot.*

esném, már az épület küszöbén, — mondani akarám: tsak az én ledüllött fám mellett 's a' nagy kőbánya előtt! — kétségbe esném; *) ha távúlról 's közelébből, mint egy meszelátó tsön, és nagyobbító üvegen, nem sajdíthatnám **) ama' segítő, könnyítő eszközöket, és módokat, a' segítő munkás társakat, a' bátorító ösztönöket, ama' régóta óhajtott, még tsak születni készülő, egy közönséges Magyar Tudós Társaságot, ímez előre, egy ditsösséges szorgalomra felbuzdult, jövődö, ifjú Hallgatójimat, — mondom: ha mind ezeket, a' magyar szemnek, szívnek hízelkedő, tündér képeket előre nem sajdíthatnám; — bizonyomra! — kétségbe esném, vállaimra felnyalábolt munkáim újabb terhe alatt; és — ha bóldogúlni, hasznot hajtani akarok, ha a' tzel't elérni akarom, — előre eszméllem: bizony majd nem kevésbé fáradságos pályafutásomon, sőt már most bátran azt mondhatom: a' miénken, a' mi, közös, közönséges, mindenikünk előtt megnyílt, még most röges, követes, tövisses pályafutásunkon, nem tsak — a' magamén!

Egy tündér, édes, új reménység hízelkedik tehát a' ketsegtet, a' bátorít, a' lelkesít, — a' gyújt, a' buzdít előre engemet is, hogy bízvást, hogy édes örömet induljak, új terhemet emelni! hogy iparkodjam, a' nemzeti nagy épülethez tartozandó közönséges munkának reám szabott részeit, tellyes erőmből, férjfiúi bátorsággal kezdeni, egész — a' lehetőségig folytatni, sürgetni, tökéletesíteni!

A' MÁSODIK RÉSZ.

(igen kevés trópusokkal, szótekersekkel.)

Egyenesen szóllok már most: Nemzeti Nyelvünkről. Mert tsak erre tzel'iozott vólt minden allegóriáim tzikornyás

*) Másoknak tetszik: *esnek* az első személyben, akként: *eszek, iszok, aluszok*, 's a' t. De ám úgy é nem mondjuk: *eszek - iszok - emlek*?

**) *sejdíhetném, sejthetném.*

tekervényje: mert, beszédem kezdetén, amaz építő mester-ségnek hasonlatossága, az épületre való fának, kőnek 's egyéb arra szükséges holminek előszámlálgatása, egy nemzeti rop-pant épületnek virágos rajzolatja; — továbbá, a' szeleske-désnek, hebehurgyálkodásnak egy nevetséges, gyermeki játéka; a' rossz akaratnak, hamislelkűségnek, tsak nagyjá-ból árnyékozott, — de igaz, nem költött, — egy irtóztató útálatos tsúf képe; — végtére, a' munkás méheknek sok ezer meg ezernyi fejü, de azért örökké mind tsak egyet értő, egy tzelra törekedő, bódog köztársasága; — ám mind ezek a' hasonlatosságok, példabeszédek, rajzolatok és képek, rész szerint, t. i. *ama' gyönyörű szép képek*, egyedül tsak a' mi közönséges nemzeti nagy munkánkat: az *egyesülésnek és pallé-rozódásnak* munkáját, különösen az én munkámat is jelentik; rész szerint, t. i. *amaz otsmány rút képek*, egyedül tsak a' mi közönséges, két első, *politikabéli* legnagyobb akadályjainkat: a' szeleskedést 's a' rossz akaratot példázzák! — Már most egyenes értelemben, világosan szóllok: *A' magyar nyelvnek elő-mozdításáról; a' magyar ékesszóllásnak tökéletesítéséről; 's így osz-tán, tsak röviden, majd még némelly, grammatikabéli, nagyobb-ka, és szembetűnőbb akadályjainkról is.*

Hosszas tapasztalásom, és mások tapasztalása után, e' következendők, ama' kettős tekintetben, a' legkönnyebb, a' leghasznosabb, a' legjobban gyönyörködtető, vagy tel-lyességgel, elmúlhatatlanul szükséges *módok és segítő eszközök*, mondam: ama' kettős tekintetben, t. i. a' mi a' *magyar nyelvet 's a' magyar ékesszóllást*, közelebbről, különösen, vagy egy-szer'smind érdekeli:

1. *Mód: A' Grammatikának fundamentomos tanítása, és meg-tanulása; és pedig inkább a' gyönyörködtető rövidebb praxis, mintsem ama' többnyire unalmas hosszásabb theoria által: in-kább a' munkabéli gyakorlás, mintsem, e' nélkül, a' regulák sikertelen vizsgálása által.* (Ide tartozván a' mostani, a' régi, és az idegen nyelvekből bevett szók eredetének vizsgálása is: az *etymologia*; és kiváltképpen az, úgy nevezett, gyö-

kérszók: *radices*; a' fajzott szók: *derivata*; a' foglalt szók: *composita*, mennél szorgalmasabb letzkéztetései) Ciceró azt mondja: „*Tsak annyit tudunk, a' mennyit esziinkben tartunk.*“

2. Az úgy nevezett *fordítás*: deákból, görögből, vagy akármelly pallérozott nyelvekből, magyarra, vagy emebből amazokra: Hanem — meg kell jegyeznünk! — egyedül tsak ama' Debretzeni Hazafiak bölts intése, és útmutatása szerint; mellyet, én legalább azt érzem, nem olvashatni, a' *Magyar Grammatikában*, egy szíves öröm's egy egész belső meggyőződés nélkül: t. i. Ha magyarra fordítunk; tiszta magyarsággal fordítsunk; mert másként több kárt teszünk, mint hasznót; úgy fordítsunk, hogy: „*ki ne ríjjon belőle, hogy fordítás!*“ Ha mi, ezen bölts intés, útmutatás, vagy zsinórmérték szerint akarunk munkálkodni; majd ebből a' gyönyörködtető munkából ered, ebből foly azután, a' *Plinius* bizonyossága szerint is, garáditsonként, legkönnyebben, mintegy önként, az egész, *folyó*, vagy *verselt* ékesszóllásnak férjfiás mestersége.

Ehez képpest, valóban mintha szívembe mártotta volna, édesded magyarsággal pertzegő, írotollát ama' jól érző, munkás hazánkfia is, a' gyönyörű természetnek régi hűséges barátja, — nékem is barátom! — Ts. Kir. Lovas Kapitány Bessenyei Sándor; midőn ő, egyik derék munkájának, a' *Milten* (*Milton*) fordításának elején, többi okoskodásai között, e' sorokat is írta: „*Az érzékenység legnagyobb mester; mert ő ad*
„*erőt, értelmet a' szóknak, ő szüli a' képzelődésnek megmérhetetlen*
„*mezejét, a' mellyen ha egyszer nyargal a' fordító, és hőrössát kergeti,*
„*úgy én azt vélem, hogy szerentsés abban legalább, hogy a' fordítan-*
„*dolgokat tulajdon természetekben teszi ki; mivel azokat érzi is, kép-*
„*zeli is.*“

3. A' gyakorlás az eredeti munkákban, vagy próbairásokban: mind egy különös, vagy magányos, mind a' nyilvánvaló, iskola- vagy társaságbéli, közlött, költsönös szorgalmatosság által: a' szükséges jobbittatás végett. — Mindennapi példáját látjuk ennek a' gyakorlásnak a' közönséges deák iskolákban. — De nevezetes, a' mit *Svetónius* beszél, a' *Caligula*

életében: „Ez a' (másként gonosz természetű) Tsászár vetélkedő játékokat tartatott a' görög és deák ékesszólásban is; a' melly vetélkedésben, azt írják, hogy a' győzedelmeseknek, meggyőzetett vetélkedő társaik hoztak ajándékokat; hogy ezek amazoknak ditséreteit írni kénytelenek voltak; hogy azok pedig, a' kik leginkább visszasetettek volna, esponggyával, és nyelveikkel törölték le magok írásait; már annak ugyan bizony megkellett ám lenni, ha tsak jobban nem szertették volna, inkább magokat meglapotzkáztatni, vagy a' legközelebb való patakba bémártatni.“

4. A' gyakorlás a' beszédben: mind, egy barátságos társalkodásban, mind a' nyilvánvaló felmondásban, előadásban, szószóllóskodásban. Erre való legfőbb gyakorló helyek: az iskolák, a' templomok, a' nyilvánvaló, városi, vagy különös, házi theátrumok, a' játékszínek, a' vármegyék's az országgyűlései. — Ki ne tudná a' Demosztbenes, a' Ciceró gyakorlásait? Octávius Tsászár mindennapi beszédeket tartott. Szerentsénk vala tsak tavaly is hallani Budán, az országházának mind a' két palotájában, legnagyobb, magyar és deák szószóllójinkat, órátorainkat. — „A' gyakorlás uralkodik a' mesterségekben.“ Azt mondja nagy mesterünk Ciceró. Quintiliánus pedig azt bizonyítja, hogy: „Nem lenne ember ékesen szólló; ha tsak egyenként szóllanánk másokkal.“

5. Otthon, vagy a' könyves házakban, a' bóltakkal *) való társalkodás: a' jó könyveknek, nem tsak a' magyar, hanem a' deák, a' görög, vagy akármelly nemzetbéli *claszszikusoknak* olvasgatása. — Mindazáltal nem egy nagy ember mondotta, hogy: „A' bitesse el magával, hogy előmenetelt tett az ékesszólásban, a' kinek főképpen tetszik egy — Ciceró!“ Noha frantzia Érsek Fenelon nagyobbra betsüli, egy igen igen ékesen szólló deák Cicerónál, amaz erősebb, férjfiásabb beszédű

*) Szükségtelennek tartom, 's velem együtt sokan mások'is, a' részölőket, (*participiumokat*) egy vagy több mássalhangzó után, így írni: *halott, írott, volt*; de szükségképpen írjuk: *halott, írott, 'sa't*.

görög Demoszthenest. Azt a' különböztetést teszi, hogy: „Ciceróhoz semmit sem lehet hozzá tenni: azért semmit el nem hagyott, a' mi ekesíthette munkáját; Demoszthenestől semmit sem lehet elvenni: azért semmit sem mondott, a' mi ne lett volna tökéletes.“ *)

6. A' figyelmetesség, beszéd és olvasás közben: mások szava ejtésének, írása módjának vizsgálásában, feljegyezgetésében; akárhol, de kivált ama' gyakorló helyeken. — Ugyan ezt szokta tenni egy Faludi, és mások; ezt szükség tenni **) mind azoknak, a' kik a' magyar beszédnek álmélkodásra méltó — gyönyörű és szapora — változásait, harmóniás hangjait, mindent-tehető erejét, egész természetét kitanúlni akarják. — Itt különös emlékezetet érdemel, egy már ditső elejünk hamvai között nyugvó, Füssi Pius, előbb Református, azután Sz. Domokos Szerzetébéli Pap, a' ki tiszteletes, munkás öregségének utolsó 16 esztendeit abban töltötte el, hogy ország szerte szüntelen utazván, a' természeti, különös szóejtéseket, szójárásokat feljegyezgette, 's így megvetette fundamentomát egy, az ő holtá után is élni méltó, Magyar Frazeológia. A' mint tudtomra esett, egy nagy méltóságú Hazánkfiának könyves házában lappang, még kézírásban a' T. betűig, ez a' megbetsülhetetlen — kints! Ezt a' kopor-

*) *Démosthène: Celui à qui on ne peut rien retrancher, n'a rien dit que de parfait.*

Cicéron: Celui à qui on ne peut rien ajoûter, n'a rien omis de tout ce qui pouvoit embellir son ouvrage.

**) Másoknak tetszik: *tenniék*. Így: *tennie, mennie, szaladnia, futnia kell nékie; szaladniok, futniok kell nékiek*. Ez is szükségtelen tizifraság. Nem rövidebben esik: *El kell néki, vagy nékik menni; nem kell a' jó katonáknak szaladni?* Íme ez is egy gyönyörű természeti együség nyelvünknek: *nem tekerni, nem erőltetni a' szót, a' hol kivált semmi kétség nints az értelemben*. Jól van mondva: *Adj ennem, adj innom, ennünk, innunk, 's a' t*, 's itt sem szükség mindenkor hozzá tenni: *nékem, nekünk*. — De már amaz idétlen szóejtés: *inni, innia, inniok*; ezt a' szokás, vagy visszaélés, (*usus, vel abusus*) másként akarta, 's úgy tetszik, országszerte, t. i. kivéven a' szörszálhasogatókat: Van mit *enni*, de nints mit *innya*; ezt bizony csak így mondjuk.

sófrást szeretném en ama' nagy érdemű földink hamvainak,
és pedig születése földjén, Komáromban, tétetni:

PIE. FÜSSI

PIE. IN. DEUM. ET. PATRIAM

S. T. T. L

Valóban, még a' szegény, másként oskolátlan, de tiszta magyar, mezei gazdától, gazd' aszszonytól, sőt még a' gyermekektől is, — kivéven a' paraszt hibákat — sokat tanulhatnak, főképpen mi, egy kitsínyt, úgy tetszik, idegen szabású, idegen színű, bűzű, piperés — Várasiak! *) Én

*) Ránk (vagy *reánk*) ragad néha akaratunk ellen is némelly kis repülő pelyhetske, (*pihetske*) ha közel járunk, mikor a' ludakat koppasztják, (*mellyeztik, mejjeszitk, melleztik*) vagy a' dunnás (*dunyhás*) ágycat vetik a' szolgálók. Illyen könnyen megtörténik, hogy beszédünkbe, írásunkba bétsúszik az idegen szabású, a' deákos, a' németes, a' tótos, a' frantziás szőejtés, vagy szóhelyeztetés; ha tsak ugyan édes anyánk tejjével nem szoptuk nemzeti nyelvünk gyönyörű természetét, 's már a' velünk együtt erős férjfiukorra nem kapott: midőn ama' holt, vagy élő külföldi nyelvekben gyakoroljuk magunkat, a' társalkodás, az olvasás, a' fordítás által. Így tsúszattak bé írásaikba a' Rómaiak némelly görögös szójárásokat, (*a' hellenizmust*) kivált a' Poéták. Így tsúsztak bé a' sz. írásba, és némelly hajdani, vagy mostani, másként elsőrendbéli (*claszszicus*) magyar munkákba, ama' deákos szótöredékek minálunk: *ha ki (si quis) ha mi (si quid) ha mikor, (si quando; scilicet loco: si aliquis, si aliquid, si aliquando) szóval; (verbo)* t. i. a' részek előszámlálása után, minthogy rosszszúl esnék a' deákban: *uno verbo*. Ezeket jobbítsd: *ha valaki, ha valami, ha valamikor, ha valaha, egy szóval*. — De a' született Magyaroktól, a' kik az idegen nyelveket hangjokról is tsak alig esméri, ezektől holtunkig tanulhatunk, mi a' kik más nyelveken is szöllünk. Én p. o. amaz íge hajtogatását *szabadna (liceret) nem szabadom, (az az: nem engedem, per me non licet) eb szabadja!* — ezerszer hallottam a' Tisza vidékein, 's a' minap, (az új Holmi 1. tsomójában, a' 16. oldalon) kész - akartva (vagy kész akarva?) tettem: *ha szabadna*; hiszen másként jól oda illett volna: *lehetne*. Azt egy jó Barátom helyesnek nem tartja. Mit feleljek? 1. hogy a' Poétának nagyobb a' szabadsága, mint a' Prózaistának. 2. hogy a' szót nem én koltam; mert a' szókoholástól irtóztam mindenkor. 3. hogy én is tudom,

azt tartom: előbb volt a' Nyelv, mintsem az írott Grammatika; előbb volt Ciceró és Virgilius, mintsem Alvarus és Szoárius. —

A' melly Magyar - Német Frazéológiát, egy nemes Adámi-nak kézírását, Veszprémi Kalmár György, Prodrómussában, már 1769-ikben, ditsérettel említett, ezt látni mind ekkorig nem lehetett szerentsém.

7. Kiváltképpen a' magyar iskola: az olyan magyar iskola, a' melly nem az új szóknak, és szóejtéseknek koholó, erőltető, fatsaró, tekerő, tsigázó mihelye, kínzóhelye; — nem tsak ama' hajdani, avas, szúrágta némelly kutyabőr darabok kákombákomainak fürkésző, tsudáló, fitogtató, lármás zsív-vásárossa; — hanem a' melly a' nemzeti élő nyelvnek igaz hiteles magyarázója, talmáttsa akar lenni.

8. és utolsó: Egy közönséges Magyar Tudós Társaság: olyan egy Társaság, a' melly nem pepetselni, babrálni vagy motozni, nem versengeni, hebehurgyálkodni, vagy tsak különös hasznót vadászni; — hanem a' melly, egyesült erővel, — az egész nemzet hasznára — dolgozni, építeni akarjon! Erről bővebben értekezhetni az ország gyűlésének utóbbi jegyző - könyvéből, írásaiból. *)

Jövendő, sőt már megjelent, hazafi Hallgatójim! Nagyra termett, nemes magyar Ifiak! Tihozzátok fordúlok: Szeretitek é, úgy mint én, Tanítótok, a' Hazát? Ezt a' mi ditső, vitéz őseink vérével, sok ezer dühös ellenségek vérével fetskendezett, áradozott, kövérített szent földet? Ezt, ezt a' mi halhatatlan emlékezetű, bajúszos, üstökös, nagy magyar őseink tüze, vasa, vére által, az ő eszek, bátorságok,

mit tesz Flaccusnál: *Si volet usus*. 4. hogy minden nemzeteknél volt, és vagyon megyebéli szóejtés. (*provincialismus*) 5. hogy talán nem szükség, minden szó után, ilyen sok rekesztékes, és hosszú jegyzéseket tennünk! mert azt gondolhatjuk, hogy kiki majd okát tudja adni maga sava járásának, írása módjának; de hibáinkat, vagy a' jobbat tartozunk meg esmérni. *) 1807, a' 43. ülés írásai.

munkájok által keresett, meghódított, védelmezett, a' háladatos, — vagy háladatlan! — és kopasz-szájú unokáknak is: minékünk, e' mai napig, 900 esztendő óta, tsudálatosan megtartott, édes, édes Hazánkat? — Ha szeretitek, ha igazán szeretitek; íme arra int, — én általam, sőt az ország Nemessei által, Nádor Ispányunk, Fő Védelmezőnk által, koronás Királyunk, édes Atyánk, és törvényjeink által! — arra int egy jótévő, közönséges, édes anyátok, dajkátok, nevelőtök: édes *Pannónia*, édes *Hungária* arra int, arra kér és buzdít titeket, hogy: Szeressétek, *betsüljétek, tanuljátok az ő legédesebb nyelvét! Tanuljátok magyarul beszélni, írni, érzeni!* — Am előttetek a' tükör, a' melly a' módokat, és segítő eszközöket mutatja! — Tanuljátok magyarul! Én leszek a' magyarázó, a' talmáts, a' tanátsadó, a' segítő, munkás társ: de Ti — nézzétek a' tükröt; oztán magatok — teremtetek! A' magyar nyelvnek tanulása leszen a' Ti fiatal korotokbéli, legelső, legszebb, legditsőségesebb, halhatatlan, mint a' mi őseinknek, ditső emlékezetek, olyan halhatatlan leszen Tinéktek ez a' nyilván való bizonyágtételek, hogy: Szeretitek a' Hazát! hogy: *Megérdemlitek — Magyarok lenni!* Mutaszatok, kérlek Titeket, 30 miliom Német közül, 30 miliom Frantzia, vagy Anglus, Olasz vagy Orosz közül, a' kik ne tudnák magok nemzete nyelvét, mutassatok tsak egyet egyet minden miliomból, legalább minden ezereadből! — Talán majd nem mutathattok. — Jaj, édes Hazám! Hogy Terólad — ugyan ezt nem mondhatom! — Sír bennem a' lélek! — Révai azt mondotta: *Nem tudunk magyarul!* — Én azt mondom: *Kevesen tudunk magyarul!* és sír bennem a' lélek. Oh *Agoston!* Be rettenetes igazságot mondottál — fájdalom — éppen az én hazámról: „*A' nyelvek külömbsege elidegeníti embert az embertől!*” — Támadj fel, *Diogenes*, keresd égő lámpásoddal, reggel, dellest, napestig, a' Magyar, gyere, keresd a' Magyar — Magyar Országban! — Illyen siralmas panaszokra fakad én bennem a' fájdalom! Így ragaszkodik fűhöz fához némelykor — a' kétségbeesés!

De, bátorodjunk! Él még a' Magyarok Istene — Derülni kezd a' Magyarok rózsás hajnala: tündöklük fényes hajnali tsillagunk: sőt már felderült, — örülünk — megvirradt Minékünk, és utóbbi késő maradékainknak, a' *nemzeti egyesség és pallérozódás napja*; a' tudományok és mesterségek mindent bódogító nagy napja! — Már messze haladtunk a' nagy építésben: már kezünkben van előre a' nagy kült, a' melly az egyesség, a' pallérozódás, a' ditsőség, és bódogság templomát, az egész nemzet előtt, majd megnyitja — üdövel! Ez a' nagy arany kült: — *nemzeti nyelvünk!*

Oh melly nemes vetélkedéssel ajánlották, közel, távul lévő T. N. Vármegyénk: a' Magyar Nyelvnek és Literatúrájának virágoztatására, egy Magyar Tudós Társaságnak, egy Nemzeti Múzeumnak felállítatására, és különösen, kiváltképpen, mind ezek által is, egyedül csak a' Nemzeti Nyelvnek és Literatúrájának előmozdítatására — az ország utóbbi gyűlésén, jól érző Küldöttjeik által — előre, önként kiszabott, vagy, a' szükség mi voltához képeest, a' lehetőségig, utóbb meghatározandó kész pénzbeli segedelmeiket! Az egész palota megzendült, az örömkialtások és tapsolások által; midőn Árva Vármegye is ugyan azt ajánlotta; midőn, nevezet szerint, egyik, ama' legnagyobb Királynénk Nevét méltán viselő városunk: *Therézopolis*, 1000 forintot ígért! — midőn a' nemzeti könyves ház 1. Fundátorának, Felállítójának, már ezért is halhatatlan Nevét, egy Gróf Széchényi Ferentz Nevét, a' nemzeti háladatosság végett, törvényjeink tziikelyei közé beiktattatni rendelték! — midőn Ö. Ts. Kir. Fő Hertzegségétől, hazánkszerette Nádor Ispányunktól, visszaérkezett az örvendetes üzenet, hogy: *A' Nemzeti Nyelvnek és Literatúrájának fő védelmét, Protectorágát magára vállalni méltóztatott!* — Kimondhatatlan volt az én örömem is, a' ki mind ezen jeles történeteket láttam és hallottam! — Hát most ne örülnék? midőn, a' Tudományok Magyar Universzitássánál, királyi nemzeti, törvényes tisztségemet átalvén, már amaz egyesség, pallérozódás, ditsőség és bódogság épülni kezdett templomának

első arany külsőt kezeimben villogni szemlélem! Örülök; mert tudom betölteni hivatalomat, Hazánkat, és jó Királyunknak kegyelmét!

Ah, miért mellőzték el, miért aludták el *) a' vitéz Magyaroknak bajúszos, üstökös, első Vezérei, első, koronás Királyjaink, országunknak elhunyt Nemessei, Nagyjai ezt a' felséges nagy tárgyat: *A' Magyar Nyelvnek ország-szerte szükséges, mindent boldogító, közönségessé-tételét!* De talán meggyőzhetetlenek voltak amazok a' fegyvereknek akkori szünetlen zörgései között bétsúszott, megrögzött számtalan akadályok! — Ezek között, azt tartom, legnagyobb lehetett: *Az olvasásnak, írásnak nem tudása.* — Még akkor, napnyúgoti szomszédjaink között is, majd szintén ugyan olyan terhes volt mindenütt a' setét tudatlanság fellege, vas bilintse, béklyója! — Azért mondták, minthogy még ritka volt: *Az írásnak nemes mestersége!* **) A' ki ezt a' valóban nemes mesterséget, vagy tudományt megtanulni akarta, kénytelen volt — *deákul* tanulni. — Oztán, üdö jártával, úgy hozzá szoktak a' deák szóhoz a' nemzetek Nagyjai, Szépei, hogy már egészen elfelejtkezni látszatnának önnön magok hajdani, otthoni nyelvéről! Így olvassuk a' világ történeteiben; s azt tartom: *E' volt a' hajdani Európai nemzetek pallérozódásának első és legnagyobb akadályja: t. i. a' tudatlanság, és utóbb a' deák nyelv.*

De már most, minekutánna minden nemzetek — ki-
 „vévén a' Magyar — lerázták a' *Láziom* igáját, vas bilin-
 „tsét, béklyóját: a' régi Római pogány haramiák nyelve
 „tanulását; valljon nem teheti é ugyan ezt a' Magyar? Úgy
 „hozzá szokott, külföldi szabású beszédjének gyalázatos
 „jármához? — Míg az ifjú Magyar, tíz, tizenkét eszten-
 „deig, a' deák letzkékkal vesződik, és végtére is csak né-

*) *elaludni* valamit, mint tselekvő ige (talán a' német szerint, *eine Sache verschlafen*) igen közönséges szokásban vagyon hazánk némelly vidékein, valamint magát *ki aludni, kinyúgodni, (sich ausschlafen, ausruhen.)*

**) *Die edle Schreibekunst.*

„melly tsupa kevert zavart *ideákat*, képzelődéseket hoz visz-
 „sza, a' húzomos fáradthatatlan munka után is, haza a' deák
 „oskolákból; addig más nemzetek, — nézd, és bámúld —
 „mennyre haladtak, amaz emberi minden nagy esméretek,
 „tudományok és mesterségek pályafutásain! Oh mi, mi
 „meszsze hátra maradtunk; 's ennek a' szerentsétlenségnek
 „fő oka, jaj, egyedül, tsupán tsak — a' *deák nyelv*! — Héjj,
 „nem híjjában mondotta gúnyolódva egy pajkos német vers-
 „író: *Egy nemzetre bukkantam, a' ki deákiul beszéll; no ezek, gondo-*
 „*lám, vagy Rómaiak, — vagy — Magyarok!* — Nagy jajjal kiál-
 „talak: *Támadj fel, Diogenes! Gyere keresni — a' Ma-*
 „*gyart — Magyar Országban!*“ Ekként panaszkodik, és jaj-
 „gat, Hazáját szerető, némelly elkeseredett Hazafi.

Azt felelem, vigasztalására amaz elkeseredett Földink-
 nek, hogy, a' mint említém: „*Fel tetszett a' nagy nap, a' mi*
 „*nemzeti ditsőségiünk, bölcsőségünk napja; akkor tetszett fel,*
 „*mikor, egy ditső emlékezetű II. Leópolznak, ámbár rövid,*
 „*országglása alatt, a' Magyar Oskolák legelőször törvényesen meg-*
 „*nyitódtak!* — Ettől a' fényes naptól fogva kezdetjük *Mi*
 „*írni ezután: A' Magyar Nyelvnek arany esztendőszázadját!* —
 „Megnyíltak a' magyar oskolák; tudjuk a' módokat, a' segí-
 „tő eszközöket, a' bátorító ösztönöket; ha nem élünk —
 „eszünkkel, a' legszebb alkalmatossággal; magunkat kárhoz-
 „tassuk!“

Tanúljuk, tanítsuk, tökéletesítsük nemzeti nyelvünket;
 de — itt a' nagy bekkenő! — úgy látszik, hogy: *Mi Magya-*
 „*rok — még most — egy-hamarjában el nem lebetünk — a' deák nyelv*
 „*nélkül.* Építeni akarunk; de még, noha ledüllött előttünk az
 „épületre való fa, noha feltaláltuk a' legszebb, legterméke-
 „nyebb kőbányát, nem kész még az építéshez, az épülethez
 „szükséges minden — holmi! Kevés a' mesterember, kevés a' pal-
 „lér, kevés az építőmester! noha az építő Urak, — a' Király-
 „tól kezdve lefelé — már, a' mint öröm nélkül nem láthattuk,
 „felbuzdúlt nemes indulattal vetélkedve ajánlják a' szükséges
 „mindennemű elmet, és költséget! — Magyarán meg-

mondva: Én azokkal tartok, a' kik azt mondják, ama' görög bölts után, hogy: „*Siessünk halkkal! Jobb leszsz módjával!*“ A' kik érzik, tapasztalásból esmérük, hogy: „*Még sok bíjjával vagyon — másként mindent - tehető — nemzeti nyelvünk!*“ — Sokan azt kérdik: „*Mi bíjjával?*“ Azt felelem: *A' majd minden tudományokban, mesterségekben, előforgó szókbíjjával; értem azon tudományokat és mesterségeket különösen, a' mellyeket még mi, többnyire, vagy tellyességgel nem, vagy csak idegen neveikről, a' deák oskolákból, vagy a' külföldi könyvekből, esmérünk.*

Ime, a' nemzeti pallérozódásnak grammatikabéli egyik, úgy látszik, nem legkissebb bekkenője: *Nintsenek még tökéletesen kidolgozott, és közönségesen bevett, tudomány- és mesterségbéli szavaink, mesterszavaink. (termini technici)* Hanem — ha úgy tselekeszünk, mint a' Rómaiak hajdan a' görög szókkal: ha béveszszük, vagy megtartjuk az idegen szókat. — Bezzeg majd meggazdagítjuk nyelvünket, görög, deák, *frantzia*, német, *anglus* és *olasz* mesterszókkal! De — talán majd nem leszsz köszönet benne, főképp az unokáktól! *)

Tudom én azt, hogy Hazánk Tudóssai, egyenként is, majd kidolgozhatják, magyarra fordíthatják, a' tudományoknak, mesterségeknek minden részeit, ágait - bogait: mintegy Rátz az orvosi tudománynak több részeit; *Dugonics* a' betüvetést, és a' földmérést; *Georch* (Görts) a' honnyi tör-

*) Evvel nem azt akarom mondani, mintha minden bevett idegen szót kiakarnék háyni, vagy mintha semmi újat, t. i. szükségből, bé ne akarnék venni a' pallérozott nyelvekből. Ki ne olvasná örömmel ama' hazafiúi tüzzel írott okoskodást? „*Hát mi, Magyarok, kik a' nemzeti előmenetellen a' Görögöket, Rómaiakat, 's a' mostani Európai nagyobb nemzeteket még nem csak el nem hagytuk, de még utól sem értük, csak egyedül mi vete-medjünk é arra a' példa nélkül való képtelenségre, hogy minden idegen-származású szókat, valamellyeket eleitől fogva nyelvünkbe bevettünk, éppen most kihányjunk, 's éppen most, midőn nyelvünk gyarapítása által is nagyobb tekintetre akarunk emelkedni, más nemzeteknél magunkat ne-vetségesekké tegyük?*“ L. bővebben *Pápay Sámuel* Úrnál: *Észrevételek, első értekezés*, 's a' t. Veszprém, 1807.

vényt; a' *Debretzeni Hazafisok* a' fűvész tudományt; *Kovács* a' minap a' chemiát, vagy, a' mint ő nevezi, a' természet titkát. — De azt mondom, 's azt mondják többen velem együtt, hogy: *Még most eleintén nehez, az új magyar mesterszókhoz szokni, 's majd könnyebb érteni a' már megszokott, néha barbarus deák szót.* — Oztán, bé vannak é véve már tsak ezek az új magyar szók is? ország-szerte? legalább az oskolákban? Azt tartom: *Nincs még annak üdeje; mert még meg nem egyeztünk — még pedig tsak az írás módjában sem!* — 's mind addig meg nem egyezhetünk, valameddig egy közönséges Magyar Tudós Társaság nélkül szűkölködünk. — A' köznép azt mondja: *A' sok Szakács elszózza az étket!* t. i. ha egymásra nem vigyáznak. Szintén így a' méhek egy köpűben, az építőmesterek egy épületen, a' katonák egy hadi seregben, tsak akkor bóldogúlnak; ha egy kézre, egy tzelra dolgoznak, ha felosztják a' munkát, 's első kalaúzzok, fő igazgatójok, fő vezérek, egyedül — az *Okosság!* Ez az anyja a' szent egyeségnek, minden jó erkölcsöknek, virtusoknak.

Utóljára azt felelem, a' *deák nyelv dolgában*: Hogy ez már most a' tudományok barátjainak nem iga, nem gyalázatos járom, nem vas bilints, nem béklyó; hanem, kivált az ékesszólásra, egyik a' legalkalmasabb segítő eszközök közül való; — továbbá, hogy, ha már a' tudomány- és mesterségbéli szókat, a' mesterszókat, sőt ha már minden *claszszicusoknak* halhatatlan példáját magyarra fordítottuk volna is; — a' mint ezeket, nagyobb részint, az Olasz, a' Frantzia, az Anglus, a' Német, az Orosz, már kiki maga nyelvén olvasgathatja — még is megérdemlené tsak egy *Cicero*, egy *Virgilius*, egy *Horatius* is, hogy, midőn ama' közmondás szerint: *Tisztábban merítünk, iszunk magából a' forrásból,* *) — a' Római, utóbb nem haramiáknak, hanem halhatatlan emlékezetű nagy embereknek, a' világ urainak nyelvét, megtanuljuk! De hamarább kellenék — mintsem ez, az oskolákban történhetik, és tisztábban, mintsem

*) *Purius ex ipso fonte bibuntur aquae.*

ezt beszéllik és írják a' *patvariákon* — a' *patvaristák*, az író deákok! Bár ezerszer papolhatjuk mi az oskolákban a' tanuló ifiúnak: Ne mondd: *fiendus*, hanem *faciendus*! Borsót hársnyunk a' falra. Megmaradt, törvénykönyvünkben, tavaly is úgy hangzott, az ország gyűlésén, a' *barbarus fiendus*! — A' külföldi tudósok tisztán írnak többnyire, ha deákul írnak; noha e' nyelven, imitt amott, még csak némelly felső oskolák hangitsálnak.

Lássuk, ha tetszik, más némelly nagyobb akadályait nemzeti nyelvünknek. Az aprólékokról hallgatók; mert másként alig találhatnék véget beszédemnek. Azt bizonyítom, hogy: A' Tudósok között való egyetnemértés a' szóejtésben, az írásmódjában, és amax igen apró kákombákom enyelgésekkel való idővesztegetés, vagy a' szörszalbasogatás, nem legkissebb akadályja a' Nemzeti Nyelvnek és Literatúrának. — Illyen forma vólt a' kezdete, XIV. Lajos alatt, a' Frantzia Akadémiának is: azért, sokáig, nem igen messze haladhatott a' nemzeti pallérozódás dolga. — Mi most ott vagyunk, a' hol a' Frantziák, közel másfél esztendőszázad előtt vóltak! Így ötlik szemünkbe; ha e' két ország nemzeti nyelvének történeteit, akkori és mostani állapotját egymáshoz hasonlítjuk.

De mit keresünk túl a' Rajna vizén? Vagy talán inkább amott, napkeletnek, túl a' Fekete és a' Veres Tengereken? Vagy talán a' frantzia, vagy a' zsidó grammatikából akarunk törvényeket szabni a' Magyaroknak? Héjj, korántsem zsidó nyelvet tanulni ment Palesztínába hajdan, keresztes katona Királyunk, *Feruzsálemi András*! — Valóban, ha messze botlott, elandalodott, vagy igen messze látni akaró némelly *Grammatikussaink*, egymás ellen történt illetlen piszkolódásaik helyett, csak egy egy szép levelet, ódát, vagy *szatírá*t fordítgattak volna Horátziusból magyarra; véghetetlenül többet nyert volna mind nyelvünk, mind literatúránk! Mondom: *Tanuljunk deákul; tanuljunk más nyelveket is, ha tetszik; de maradjunk, vagy — legyünk Magyarok!* — A' más nemzete-két tegyük, ha lehet, magunkévá! De azért nyelvünknek

természeti gyönyörű együgyűségét soha idegen piperékkel, tzikornyákkal ne rontsuk, ne fertéztessük! — Nem azért hallgatta *Július Cézár* ama' görög ékesszóllásnak híres tanítóját, Rhódusban, *Apollónius Mólót*; nem azért fordította deákra görög *Demoszthenest*, *Esínest*, *M. T. Ciceró*; *Horácius Flaccus* nem azért bámulta *Pindarust*; nem azért bámúlták, hallották, vagy olvasták ők, 's több más híres Rómaiak az ékesen szóló, író Görögöket; hogy ők a' római nyelvet a' göröghöz alkalmaztatni, — kivéven némelly görögös szójteéseket: a' *bellenizmust* — vagy hogy ők a' magokét megnémítani akarták volna; éppen nem! hanem azt akarták, hogy amazoktól megtanulván az ékesszóllásnak nagy mesterségét, oztán ez által magok nemzeti nyelvét *) és magokat tökéletesíthetnék! — Hát mink? — A' helyett, hogy nemzeti nyelvünkön, ama' halhatatlan példák után, dolgozván, az *Édeset* a' *Hasznossal* tudnánk összehabarni, sok — szakátsok, elsózzuk, vagy meg sem sózzuk az étket! Tzivakodunk, **) szörszálat hasogatunk, vagy a' tsillagokat bámuljuk szájtátva, 's nem látjuk lábunk előtt — a' gödröt.

Példákat kell mutatnom az egyetnemértésről, a' szörszálhasogatásról. Vegyük a' *Révai* mondását, e' két szót: „*Nem tudunk magyarul*.” Kikről mondhatta ő ezt? Gondolom: mindnyájunkról, az egész magyar nemzetről; tehát — magáról is! — Istenem! Hát ki tud magyarul; ha az egész ország nem — ? Ezt gondolni, nem volna képtelenség? Tehát ezt nem érthette; ha tsak olyan tökéletességet nem kívánt, melyet ember soha el nem érhet! — Ha én azt mondom: *Kevesen tudunk magyarul!* azt is érthetem, hogy: *Valósággal nem minden, magyar országi lakos érti a' magyar nyelvet*; azt is, hogy:

*) Nem jól van mondva: *magok nyelveket*, vagy *nyelvöket*. De ez jól van: *magam háza*, *magad háza*, *maga háza*; *magunk háza*, *magatok háza*, *magok háza*. Már ama' szójteés pedig mássat téssen: *Eladták magok*, *házokat*, *rétjeiket*; t. i. itta' *magok* az első ejtésben (cázusban) esik.

**) Itt nem értem a' józan tollas háborút, (*den bescheidenen Federkrieg*) a' mellynek igen sok haszna lehet. L. *A' Bessenyei György Holmijét*.

Mi született Magyarok sem tudjuk mindnyájan tökéletesen a magyar nyelvet, az ékesszólást pedig annál kevesebben. — Ezt mindazáltal se én nem érthetem, se ő nem érthette az egész nemzetről. Most azt kérdelem: Miben áll ez a tökéletesség? Azt felelem, hogy: A nyelvnek tökéletes tudománya, a beszéd minden regulájának tellyes ismeretét és gyakorlását foglalja magában, mind a beszédben, mind az írásban. — Tehát bizony nem áll az, néhány régi vagy mostani, idegen vagy bevett, vagy újra koholt szónak, vagy a megavúlt gyökérszónak feszegetésében, farta-
tásában, erőltetésében, tsigázásában, — ezekben nem áll; nem is ama furtsa gondolkodás módjában, melly szerint, p. o. nem régiben egy — Valaki azt merete vitatni, hogy azért nem tudnánk magyarul, mert nem tudjuk, honnét vette eredetét ez az (ő vélekedése szerint) hibás szó: *bónap*; — hogy jobb volna helyette mondani ezt a régi szót: *ba*, a deák szó: *mensis* értelmében; — mert ő egy régi írásban olvasta: Sz. György *ba*, Pünkösdi *ba*. Szintén úgy hibás volna ez a szó: *valaba*, a melly, az ő magyarázatja szerint, annyit tenne, mint: *erat mensis* 's a t. Helyesen válaszolt Szegvári (a Hazai Tudósításokban) ama helytelen szókontzolásokra; 's én ezen válasz-
hoz — minthogy szorosabb a beszédem korlátja — többet nem tészek ma, egy szót sem.

Hanem más példákat szükség előhoznom, a mellyekből kitéssék, hogy vitéz elejünk, valamint más hajdani nemzetek sem igen vigyázhattak a természetvizsgáló tudományra: a Fizikára; sem a gondolkodni, okoskodni tanító mesterségre: a Logikára; mert hihető, hogy — egyikben sem lehettek ők igen jártasak, még akkor üdöben! — midőn vagy történetből, vagy szükségből adtak új neveket némelly őelőttök újabb meg újabb, előfordúlt dolgoknak: p. o. *temon-dádfü*, *ezerjőfü*, *tsőrege*, (másként *berőtze*, vagy *forgátsfánk*) *disznónyúlja*, *ekelő*, *szekérjuha*, *vasmatska*, *ménykő*, *pap*, (t. i. a felső kéve a búzatsomón, vagy kereszten) 's a t. a hol, jól tudjuk, hogy ezek az öszszefoglalt szók, tulajdon szokott ér-
telmeikben bizony nem vevődhetnek.

De gondolhatni, hogy minden, holt vagy élő, más nyelvekben is voltak, és vannak szinte hasonló példák. Könnyen megbizonyíthatni ezt a' gondolatot; minthogy, a' mellyeket esmérünk, mindenikben vannak. Vizsgáljuk, ha tetszik, p. o. mit tesznek csak ezek a' szók is a' deákban: *testudo, vinea, lupus, musculus, gemma, clavus, oculus, pontifex!* — Mit tesz csak ez a' németben: *Wir haben Wespennest, und Schneeballen gegessen?* Amazok a' deák szók úgy é bár nem csak ama' közönséges értelemben vevődnek? — Ez a' két német szó pedig ám bizony nem azt teszi itt, hogy valóságos *darázs-fészket* és *bólaptát*, vagy *bógombótzot* ettünk! — De az igaz, hogy natragulyát evett, a' ki mind ezeket, 's az efféléket, hanyatt-homlok, megváltoztatni akarná!

Tehát mind ezekből, és hasonló számtalan példákból én csak azt akarom kihozni, hogy: *Bizvást* élhetünk, más nemzetek példái szerint, az egyszer bevett szókkal; a' hol nints tisztább, ugyan azt jelentő, és szintén olyan esméretes, magyarosabb, más nevezet! — Mi a' tzeljok a' szóknak? Az, hogy gondolatinkat másokkal közölhessük; hogy mások érthessenek. Tehát nem hibázunk; ha a' bevett szókkal élünk? — Azt hozom ki továbbá, hogy noha igen hasznos némellykor, de többnyire szükségtelen a' munka, sőt bizonyára háladatlan is, az efféle szabású szóknak valóságos eredetét kutatni, fürkészní, 's helyettek más más újakat koholni akarni! Miért szükségtelen? Miért háladatlan? Mert ímezeket már értik velünk társalkodó polgártársaink; amazokra az új tüneményekre pedig még sok idő kellenék, hogy értsék 's megszokják. — Az ország utóbbi gyűlésének jegyző-könyvében örömmel olvassuk, a' mi jól ide illik, amaz igen bölts intést, egy felállítandó Magyar Társaságra nézve:

„A' vizsketeget, mellyel valaki, maga kényje kedve szerint, új szókat teremteni nyughatatlankodik, tellyességgel félre kell tenni. (meg kell orvosolni!) *)

*) L. az ország gyűlésének írásait; 1807. a' 48. ülés.

Már ama' viszketeg pedig éppen hasztalan, sőt nevetéses is: minden idegen szóból, a' szótagok, vagy szillabák megszaggatása, feltseréltetése, vagy *anagramma* által, magyar szókat elletni akarni! p. o. a' ki azt mondja: *Kalmár*, vagy *Kolmár*, *Madarász*, és *Marok*, magyar szók; tehát bizonyosan a' mi magyar őseink építették, legalább ők nevezték Elzászban *Colmar*, Indiában *Madras*, Afrikában *Marokko*, várassait. — Továbbá, a' ki azt mondja: *Ádám Magyar* volt; mert a' neve is magyar, az az: *ád ám*; — *Bacchus* magyar szó, az az: *bak bús*, s a' t. Én az ilyen szörnyű viszketeges tudóska, vagy nemtudomka embernek vagy — lóvakarót javaslanék, vagy, ha nevetni, és gúnyolódni akarnék, azt felelhetném: *Ádám Zsidó* volt; mert ez a' zsidó szó annyit tesz, mint: *Ember*, vagy *vernyeges*; — *Ádám Török* volt; mert ez a' török szó annyit tesz, mint: *Ember!* — *Adam uldurme*, annyi, mint: *Az embert ne öld.* — Ha pedig bakhústra jött volna szája íze ama' hazánkfiának, tsak arra kérném szeretettel, hogy ne sajnállaná, tsak maga — *nyúzni a' bakot!*

Egyébaránt, félre tévén a' tréfát, ki tagadhatná, hogy igen hasznos dolog, sőt néha szükséges is, a' szó eredetének vizsgálására, és nyelvünk tökéletesítésére: az idegen nyelvekből a' magyar szókat öszszekeresgélni? mint *Révai* a' zsidó nyelvből; *Sajnovits* a' Lappokéból; *Beregszászi* és a' Magyar Grammatikának kidolgozóji, és mások, más több nemzetekéből. — Nem örülhetünk é? mikor azt látjuk, hogy p. o. ez a' szó: *jub*, egyszer'smind magyar és anglus; a' mellynek értelme, és kimondása majd éppen ugyan egy, mind a' két nemzetnél; noha ők más betűkkel írják, t. i. *ewe*, s annyit tészen, mint *anyajub*, vagy *jerke bárány*. — Honnan származott ez a' szó: *Pór Német?* *Poor* (kimondása: *púr*) anglus nyelven: *szegény*, vagy *szűkölködő*, és könnyen hihető, hogy éppen annyit tészen a' mi *pórunk*, akkor is, mikor: *pórrúl jártunk!* — De félbe kell szakasztanom, ez úttal, az eiféle hasznos, vagy haszontalan vetélkedéseket is; tsak azt mondom, hogy nem minden *gondolom-vélekedés*, azért mindjárt

igazság; 's tudjuk, mi a' *bypothesis*, a' mellyre többnyire csak azt felelhetjük: *A' meg is lehet, nem is!*

Azt el nem hallgathatom, a' mi közelebb érdekli a' nyelv tudományját: a' szók foglaltatásait, változtatásait, a' kimondást, az írást: — hogy szívemből kívánnám magam is, egyezőleg a' T.N. Státusok és Rendek értelmével, egy közönséges, tellyes, magyar szótárnak, szókönyvnek, mennél előbb léendő kidolgoztatását; kívált a' Tiszán túl és a' Dunán túl való beszédnek módjait, az ajaknak különböző mozgásait, és a' nyelvnek, hosszabb vagy rövidebb, tisztább vagy rontsoltabb, szebb vagy rútabb hangokhoz szokott pergéseit magában foglalva; — egy Báró *Prónainak* bölts ítélete és szándéka szerint: az *Adelung* és a' *Zsirár* (*Girard*) nyomdokaik után; — mind ezt pedig, egy közönséges Magyar Tudós Társaság által! — mondom: csak egy Társaság által; — mert egy egy magányos ember gondolkodása, vagy ítélete, bár akármelly helyes és fundamentomos legyen az, majd egy lehetetlenség, hogy a' másként szokott gégének, ajaknak, nyelvnek, fülnek, ízlelésnek szabjon — egyetértés nélkül — állandó változhatatlan törvényt! Hát ha majd a' történhetik üdövel a' mi nyelvünkkel is, a' mi a' Római akkor új — már nem új — szállásokban (gyarmatokban, *colóniákban*) Frantzia, Spanyól, és Oláh, országokban, — sőt magában az anyaországban és városban is! — megtörtént volt a' *Cicerók* nyelvével?

Én nyilván megvallom előre, hogy: Én a' Tiszamellyékiekhez, és rész szerint, az Erdélyiekhez szítok; tehát, a' többi között, a' Debretzeni Grammatikának is fogom különösen jó hasznát venni a' Magyar Oskolában. — Azonban azt tanítjuk a' *Rhetorikában*, hogy: *A' hibát a' beszédben, vagy a' gondolkodásban, akármelly, bajdani vagy mostani, könyvirónak, másként akármelly nagy tekintete és bitele sem teheti szentté, nem kánonizálhatja; ha azt egyszer észre vettük, és hibának lenni megismerjük.* — Ugyan ez a' letzke lehet minékünk Magyaroknak, legjobb zsinórmértékünk, a' hazánk némelly tájékain különböző szó-

ejtésekre, szójárásokra, kimondásokra, a' beszédre, az írá-
ra nézve is. Válogassuk, a' hol lehet, mindenütt a' legjobbat, a'
legszebbet; de addig is, míg első fenékkövét megvethessük
a' bóldog egyességnek, ezt a' hármas kérdést bátorkodom elejek-
be tenni Hazánk Tudóssainak, a' T. N. Vármegyéknek, a'
Főméltóságú Kir. Helytartó Tanátsnak:

1-ör. Nem jó lenne é, egy közönséges magyar beszéd és írás
módját, most mindjárt előre is, míg felállhat egy közönséges
Magyar Tudós Társaság, beboznunk az ezentúl kiadandó
könyvekben? időjárástával lassanként talán majd az egész köz-
társalkodásban?

2-ör. Mellyik magyar beszéd és írás módját kellessék közönséges-
sé tenniünk? Az Erdélyit é? A' Tiszán, vagy a' Dunán
túl valót é? Vagy a' Tisza-Dunaközt? Vagy talán, a' mi
majd minden alperest, és felperest leghamarább megegyeztet-
hetne, mind amazokból tsináljunk 's vegyünk bé egy elegyes
nyelvet; de xsinórmértékül, tsak egy írás módját?

3-ör. Nem lenne é méltó, ezekre a' kérdésekre egy meghatározan-
dó feleletet törvény-tzikkelyeink közé beiktattatni?

A' szó indít, a' példa von. — A' pallérozott Frantzia, az An-
glus, noha talán a' legnehezebb, minden nyelvek között, az
ő irások módja — bevették ország szerte a' már egyszer
meghatározott helyes-írást, vagy Ortografiát. *) A' pallérozott
Fel-Német (kivéven az Al-Németet, vagy a' Hollandust) ámbár
igen különbözik a' szóejtés, német országnak minden
vidékein, a' Szász, vagy Szaxóniai Nyelvet vette bé az írás-
ban, mint a' leghelyesebbet, mint a' legszebbet. — Mi, Ma-
gyarok, nem tehetnők szintén így? Én már kereken ki-
mondám, (ifiabb koromat ide nem számlálván, 27 eszten-
dős tanítás, beszéd, olvasás és írásbéli tapasztalásom után!)
mellyik magyar beszéd és írás módjához szítok; most azt

*) Kivéven némelly aprólékokat, a' mellyekről, valamint a' miéink-
ről, bízvást mondhatjuk: *adhuc sub iudice lis est.*

tésem hozzá, hogy: Én úgy nézem a' pallérozott Tiszamellyékiekét, és, rész szerint, az Erdélyiekét; mint a' pallérozott Német a' pallérozott Szászokét nézi; mint az Olasz a' Florentziát, a' Párizsit a' Frantzia. — És ugyan azért javaslanám én, most mindjárt előre: A' Debretzeni Grammatikának közönséges bevetelét; minthogy azt tartom mind eddig, t. i. kivált egy született Magyarra nézve, a' legjobbnak! *) — Noha ennek nagy érdemű Kidolgozói, igaz magyar egyenességgel, megvallják, hogy ők magok sem képzelik: „hogy ebben a' Grammatikában semmi igazításra és jobbításra való nem volna.”

Ekként, hasonló egyenességgel, most előre csak 4 kifogást tések, ezen derék Hazánkfiái írása módja ellen:

1. hogy sükségtelennek tartom (l. a' 27-dik levélen) két ennel írni (ámbar jobb úgy kimondani, nem is merném soha *anceps*nek tenni a' versben) amaz *utóljárókat*: *ban, ben, on en, ön, p. o.* Rómábann, Debretzenbenn, asztalonn, széken, bőrönn; a' *btározókat*, (*adverbiumokat*) *p. o.* szépen, jobban; — a' *részesülőket* (*participiumokat*) *p. o.* szeretvénn, olvasván.

2. hogy helyesebbnek tartom, kihagyni a' *hí á t* amaz *igékben*: *fogándok, lejéndek*, (jobb *lééndek*) *fogándó, olvasándó, lejéndő's a' t.* Erről magok is emlékeznek, a' 103. levélen; 's hol így, hol amúgy írják. Az igaz, hogy soha sem mondjuk: *állándó, forgándó, jövéndő, következéndő.*

*) A' Németeknek javaslom a' *Farkas* Grammatikáját, melyet *Márton* Ur, némelly változtatásokkal, jobbításokkal kiadott; mert ez legjobban megyezik a' Debretzenivel. Azonban két nagy hiba tsúszott belé, a' kimondás ellen: azt mondja, hogy ez a' magyar szó: *jár*, úgy mondódik ki, mint a' német szó: *Jahr*; azután, hogy a' magyar *é*, és a' német *eh* mindegy, *p. o. ére, Ehre*. Szint' ilyen hiba *Verseggy* Úrnál, midőn azt mondja, hogy úgy mondódik ki a' magyar *é*, mint az *ei* ezekben a' frantzia szókban: *sein, ceinture*. Azt sem hallgathatom el, hogy *Márton* Úrnál (l. az emberről) annyit tesz: *tapasztani, tapasztás*, mint: *tapasztalni, tapasztalás*! Ezek úgy különböznek, mint: *fejér*, és *fekete*.

3. hogy jobbnak, és szebbnek tartom, írni: *zsido*, *zsir*, *zseb*, mint sem: *'sidó*, *'sir*, *'seb*; — mert midőn (kivéven az ilyeneket, mint *igazság*, *gazság*, a' hol a' *z* a' gyökérszót végzi) szintén úgy eloszthatatlan a' *zs*, mint az *sz*, *gy*, *ly*, *'sa* t. összeolvadt, vagy öszszefoglalt, de tsak egy hangot jelentő kettős betűk. Azt következtetem, hogyha a' *zs* helyett kihagyás jelével tsak egy betűt írunk, majd szintén így lenének tennünk a' többi foglalt betűkkel is, az *sz*-vel, *gy*-nal, *'s* a' többivel. Úgy tetszik, hogy ez a' szokás a' *Tsebe*ktől, *Lengyele*ktől, vagy más Tótos Nemzetektől származott, a' kik az olvadó, vagy lágyuló betűkre tsak egy egy vonást, vagy pontotskát szoktak tenni, p. o. *mu*ž, *čas*, *fen*ti, *'s* a' t. — Így a' *Lengyele*k az *ly* helyett az *l*-et metszik keresztül; ellenben az *Olasz*, *g*-t tesz eleibe, a' *Frantzia* *ai*-t, vagy *ei*-t; a' *Spanyól* tsak az *l*-et kettőzteti, — 's ez is mind tsak *hypothexis*.

4. hogy szükségtelen tzifraság, és nagy alkalmatlanság mind az írásban, mind a' nyomtatásban, a' kihagyás jele az olyan szók mellett, mellyek megrövidítve is, t. i. egy, vagy több betű kihagyása után is egész szók maradnak, p. o. *ország*' *gyűlése*, *törvény*' *tzikkelye*, a' hol azt akarják jelenteni, hogy, ama szótagotskák: *nak*, *nek*, kimaradtak. — Erről tudjuk a' tréfát — Az *Olasz* írja: *Signore*, vagy *Signor*; de azért ehez nem téssen *apostrofust*.

Azonban jól írjuk: a' *ló*, e' *ló*, kihagyás jelével; mert itt ugyan ez a' jel arra is emlékeztetheti az olvasót, hogy az utánna következő mássalhangzót (kivéven a' *h*-t) mindenkor meg kell kettőztetnünk a' magyar kimondásban. — Már amazokban is szükségképpen írjuk a' kihagyás jelét: *gazd'* *aszszony*, *add sz' ide*, *tudj' Isten*; mert ezeket a' megrövidített szókat, külön külön, soha úgy ki nem szoktuk mondani. — 'S ezt most rövideden; a' mi az írás módját 's különösen a' *Debretzeni Grammatikát* illeti.

Oh hogy találjak véget beszédemnek! Most érzem kiváltképpen, hogy könnyebb néha kezdeni, mint végezni. —
E

De már neki bősültem, 's ki kell mondanom, a' mi a' begyemen van. Íme egy tsalóka kertben bújkálok ide 's tova, tévelygek, andalgok — *labyrinthusban* vagyok! A' kalaúz pedig igen sok, majd ugyan annyi, mint a' könyv! Mellyiknek hidjünk? Mellyik élő ember fiának tegyünk eleget? Mellyiknek töltsük kényjét, kedvét?

Első figyelmetességet érdemel, azt tartom, némelly új könyvekben, ama' beszéd és írás módja: *Magyarok Királynéjok; Magyaroknak Királynéjok*. Azt vitatom, hogy jobban van mondva: *Magyarok Királynéja*; hogy ama' beszéd módja sérti a' magyar nyelvnek gyönyörű együgyű természetét 's a' jó magyar füleket! — Vagy változtassuk meg ezután majd a' régi *Hiszékegyist* is, 's az egész *Lórétomi Létániát*! Már ne mondjuk: *Szenteknek egyességét; bűnöknek botsánátját*; hanem: *Szenteknek egyességeket, (vagy egyességeköt?) bűnöknek botsánátjokat*! — Már ne mondjuk: *Angyalok Királynéja; Szűzek Királynéja*; hanem: *Angyaloknak Királynéjok; Szűzeknek Királynéjok*! — Oh ti gyógyíthatatlan viszketeges újítók! sőt — nyelvrontók! Kövessétek az *Octavius Tsászár* példáját: *Vegyetek — kefét, vagy lóvakarót!* *) — Azonban, mi régitskébb, nem viszketeges Magyarok, tsak így okoskodunk, jól van mondva: *A' Magyarok új Királynéjokat köszönteni menték*; mert itt a' Magyarok tsak *nominativus*; ez is jól van: *A' Magyaroknak van már Királynéjok*; de ez a' szó: *Magyaroknak* itt tsak *dativus communis*; *sum* tévödvén *habeo* helyett. **) — Azt is észre vehetni, hogy

*) Ezért, és több hasonló tréfás szójelölésekért botsánatot kér a' szószólló. Hiszen mi Magyarok, örömet tréfálunk, néha még a' vármegyék és az ország gyűlésein is! t. i. jobbnak tartom én is nevetni, mikor lehet, *Demokritussal*, mint sírni *Heráklitussal*; noha ennek egy *Fenelon* jobb szívet tulajdonít. *Horátzius* bátsink is azt mondja: *Dulce est desipere in loco*.

*) E' szerint kell magyaráznunk amazt a' *Telegdi* szójelölését: „*Az 1. uton iároknac io vti tarsoc, à betegeknec orvosoc, az nyomorúttak- 2. nac oltalmazoioc, à szomoruknac vigasztaloioc, à tudatlanoknac tanetoioc, az mi edes Jesusunc.*“ (a' II. R. az 50-ik oldalon) Nem úgy

amaz új módi viszketegből néha igen kétséges értelem következne; p. o. ha e' helyett: *A' Magyarok ökre, a' Tótok tehenek*, azt mondanók: *A' Magyarok ökrök, a' Tótok tehenek!* — De ezt a' nyelvtsigázást előbb megtzáfolta egy jó ízlésű, nemes Hazánkfia. *) — Kereken megmondva, azt állítom én is, hogy: *Ezt a' nyelvtsigázást vagy a' nyelvnek nem tökéletes tudása, vagy valamelly, magát fitogtatni akaró, viszketeg szülte, tojta a' magyar beszédbe és írásba!* — Ha mindent ráházní akarunk; p. o. az ő ökrök helyett, miért nem mondjuk? az ők, az övék, az őnékik ökrök! — Hiszen, majd jobban megegyeznék ez is a' deák grammatikával: *illorum bos!* — Horátzius azt súgja: *O imitatorum* — ! Ezt nem én súgtam. Engedelmet kérek!

Menjünk tovább. Némelly vidékiek, kivált a' Dunamellyékiek, igen különös pártfogóji az ő hangzó betűnek,

a' mint Révai vátatta: „ *Itinerantium bonus comes-eorum, aegrorum, medicus-eorum, adflictorum defensor-eorum, moestorum consolator-eorum, ignorantium doctor-eorum, est duleis Jesus noster.* ” (*Antiquit. Lit. Hung. §. 179.*) hanem így megváltoztatva: „ *Itinerantibus bonus comes, aegris medicus, adflictis defensor, moestis consolator, ignorantibus doctor est dulcis Jesus noster.* ” t. i. olyan nagy a' különbség e' két fordítás között, mint ezek között volna, ha fel tserélnők egymással: 1. *Pauperum advocatus, patronus*: a' szegények prókátora, pártfogója. 2. *Pauperibus verus advocatus, patronus*: a' szegényeknek igaz prókátorok, (vagy prókátorok? prókátorja? mint) pártfogójok; más-ként: a' szegényeknek prókátor, pártfogó. — Látni való, hogy az első szőejtés tisztséget jelent, a' mellyet könnyen a' nagy szegre akaszthat valaki; a' második ama' jó erköltsöt jelent, a' melly felebaráti szeretetből, jó szívből, szánakodásból származik. Ekként mondjuk: *homo homini lupus*: az ember az embernek farkas; s itt már éppen nem jól esnék: *hominis lupus*, az embernek, vagy az ember farkassa. De ez a' virtus, akár *gyenitívusban*, akár *datívusban* ejtsük a' szót, már ez ugyan mind egy: *luporum virtus est*, a' farkasok virtussa; *lupis virtus est*, a' farkasoknak virtussok, a' farkasoknak virtus: p. o. *odisse, insidiari, lacerare*; gyűlölni, ólálkodni, szaggatni. Íme a' nagy bekkenő, vagy köszikla, a' mellybe annyin, és olyan könnyen szoktak megütközni, a' kik félre andalodtak az ország útjáról!

*) Pápay Sámuel Úr; l. Észrevételeit, az 51. oldalon.

a' hol azt az alföldi, a' Debretzeni, az Erdélyi kimondás meg nem szenvedheti; mintha bizony, másként is, nem elég *ömk* volna a' magyar beszédben! — Azt mondják: *Lölköm!* nagy a' *Köröszöm!* e' helyett: (aszszonyos é-vel kimondva) *Lelkem!* Nagy a' *Keresztém!* *) vagy (férjfiassal e-vel) *Lelkem!* Nagy a' *Keresztém!* — A' *tzigányos éről* hallgatok; mert ezt az idéetlen hangot ki se tudjuk írni; ha tsak majd még egy negyedik é betűt ki nem gondolunk. — A' Magyarokat kérdezem: Mellyik jobb ama' háromféle szóejtés közül? Mellyik hangzik szebben? Ohajtom, hogy ne gömbölygessék, a' hol nem szükség, a' szájokat az *öt* szerető Földiek; mint ama' férjhez menni készülő egyszeri — vén aszszony!

Oztán vegyük a' *cs-et*, *cz-t*, a' *ts-et* *tz-t*. Egyik ezt, másik amaszt szereti, vagy, némelly esetekben, majd ezt, majd amaszt irdogálja. Azt mondják, hogy a' *ts* németes, t. i. a' *tsch* helyett tsúszván bé. 'S hát oztán? Én azt mondom, hogy a' *cs* tótos, t. i. a' *c* helyett tsúszván bé. Mi a' következés? Az hogy — ha tsak különös új betűket nem hozunk bé, a' *cs*, *cz*, vagy *ts*, *tz*, *gy*, *ly*, 's a' többi kettős hangú betűk helyett; a' mint ezt I. b. nagy érdemű Révai akarta **) — szükségképpen vagy a' németes, vagy a' tótos szokást kell követnünk, legalább ama' két esetben; 's azt tar-

*) Illyen jeggyel különbözteti ezt meg *Versegly* Úr az egész Grammatikájában. De ez is szüségtelen. Mert a' nélkül is olyan sok a' húzás, vonás (*accentus*) és a' kihagyás jele, (*apostrophus*) 's a' többi, a' magyar írásban, hogy ha ezt is bévennők, majd hasonló lenne a' zsidó pontoszáshoz. Azt mondják: *szükség, legalább a' kétséges értelmű szókban*, p. o. *hová mentek?* (*quo itis?*) *hová mentek?* (*quo iverunt?*) *hégyes*, (*montosus*) *hégyes* (*acutus*) De hiszen jól tudja ezt a' külömbiséget a' Magyar 's könnyen észre veheti az idegen is, a' ki nyelvünket tanulja, a' beszéd fordulásából. 'S oztán egynéhány szó kedvéért tarkázzuk, nehezítsük az írást? Végtére azt vegyük észre, hogy ez az *c* még ama' kétséges értelmű szókban sem fordul elő soha, vagy igen igen ritkán, a' Debretzeni (nem Dēbrētzēni, sem Döbrötzöni) és az Erdélyi szójárásban. (*dialectus, Mundart.*)

**) v. *Antiquitates Literaturae hungaricae*, Pestini, 1803. pag. 58.

tom: sem evvel, sem avval nem hibázunk. De hol az egység? Hol marad az ország útja? ha egyik *tüledre*, másik *bozzádra* húz! — Ha megtartjuk, vagy beveszszük a' *cs*-t a' tót példa szerint; miért nem követjük, a' mint fellyebb említém, a' tót írás módját, vagy az Oroszokét, a' többi kettős, vagy olvadó betűkre nézve is? t. i. azért van az Oroszoknak 45, az Oláhoknak 47 betűjük; minthogy a' kettős hangú betűket; sőt némelly két vagy három mássalhangzót is, csak egy, egy tzi-frával írnak. — Miért nem vesszük bé legálább, ha bevettük a' *cs*-et, a' *c*-t is, mindenkor magányosan, a' *z* nélkül, mint a' Tseh, a' Lengyel, és más Tót nemzetek? — és már a' mi *Fabchichunk* is? *) a' melly ezeknél a' nemzeteknél mindenkor annyi, mint minálunk Magyaroknál, a' *cz*, vagy *tx*. — Hát szükségtelen a' *c* után a' *z*? — Ezeket a' szókat: *ács*, *kovács*, a' Német majd így is olvashatná: *ax*, *kofax*! — A' német *tseh*-t pedig, a' melly természeti hangja szerint, úgy ejtődik, mint minálunk a' *ts*, már a' Frantzia is bevette, az idegen szókban. A' *cs* barátjai talán a' régiséget akarják követni? De azt magok is kénytelenek megvallani, hogy a' magyar írás módjának, az *orthografiá*nak, semmi törvényes meghatározott régisége nintsen, nem is lehetett! ha meg gondolják, hogy jövevény Papok, Barátok tanították olvasni, írni az első keresztény Magyarokat! hogy nem voltak még akkor könyvnyomtató mihelyek! hogy az író deákotskák — még most sem igen tudnak vigyázni a' helyes-írássra! — Hát hogy lehetett volna *orthografia*, kivált ama' tudatlanság összebb idejében? mikor még ennyi esztendőszázadok óta is, mi is vételkedünk! — Éppen száz esztendeje, hogy a' *Mölnár Dictionáriomát*, Norimbergában, negyedszer kiadták; 's még e' kiadásban is számtalan a' hiba! — Igaz, hogy a' *ts*-sel kezdő-

*) Már nem a' miénk! A' minap ment, Györött, nyúgodni örökre. *Pindarussában* olvashatni: *nyólc kanca*, *cukor*, *harcokat*. 's a' t. Békeségben nyúgodják tiszteletes hamva! De nem gondolnám, hogy az Elíziom mezejin, egy könnyen megérthetné az ő magyar beszédjét — egy előtte elútagzott, *Báróti Sándor*!

dő szókból éppen csak hetet tett ki a' *Magyar Szóajtrom*; de cs-el, egyet sem; én legalább nem leltem: hanem e' helyett a' lengyel cz-t vette bé mindenütt. *) — Hát ezt, legalább a' régiség kedvéért, vagy *Calepinust*, miért nem követjük? miért nem mindenben? — A' régi vagy mostani szókra nézve, tudjuk a' Horátzius arany reguláját; azt tartom, ugyan ez illik majd az írás módjára is: „*Ha akarja a' szokás!*” — Vegyük bé, — a' könnyebbség 's a' szent egyesség kedvéért! — mindenütt a' ts-et; 's így oztán majd nem lesz szükségünk annyi kifogásokra, kivételekre. Mert a' cs barátjai is kénytelenek néha a' ts-et írni; p. o. *barátság, mentség, mulatság*. Hogy ezekben a' ts megoszolható, a' bizonyos; de ennek kimondását is könnyű annak megtanulni, a' ki már egyszer a' gyökérszót esmeri; tudja ő, hogy ezeket: *motsár, motsok, lotsog, fetseg, retseg*, nem úgy ejtjük, nem úgy szillabizáljuk, mint ezeket: *barátság, mulatság*; tudja, hogy *chiméra* az írásban: *baráttság, mulattság*; szintén úgy tudja a' külömbséget ezek között: *gaxság, igazság*, és ezek között: *guxsaly, zsizsik, rezseg, bizseg, pozsog, Pozsony*, 's a' t. — Ezen villongások után, messük ketté, Sándorként, ha fel nem öldhatjuk hevenyjében, a' kún-kötést, a' *Gordius tsombókját*: Vegyük bé ezt a' közönséges legkönnyebb regulát: — én legalább ezt tartom, pedig sokad magammal — *Hogy a' cs et, cz-t csak a' tulajdon nevekben szükség, talán a' régiség miatt is, megtartanunk*; — szintén így, a' horvát eredetű nevekben, a' cs, vagy ts helyett, a' cb-t; a' mellyel az anglus cb, a' spanyól cb, az olasz c, (az é és i előtt) az orosz cserf, a' tót c, a' német tsch, egészen megegyezik.

Menjünk odább. Hogy rossz és tűrhetetlen új mód szokás írni: *asszony, viasszal, ősszel, tavasszal, résszerint, késszen*, ezek helyett: *aszszony, viaszszal, őszszel, tavaszszal, rész szerint, késszen*; hogy szintén így rossz, és tűrhetetlen, ha ezen szókat: *fagygyú, begygyel, jeggyel*, így akarnók írni:

*) p. o. csak, czap, czillag, maczka, 's a' t.

Faggyú, beggyel, jeggyel, 's a' t. erről — kivált az utolsó, száz esztendő hibáról — mert faggyú, faggyas, beggyel, fülheggyel, meg van már az említett Molnár Dictionáriomában is! — bővebben olvashatni a' Debretzeni Grammatikában a' megtzáfolást, valóban helyes okoskodással.

Továbbá: a' birtokos ragaszték: *ja, vagy je, p. o. almája, elméje* — innét: *almájok, elméjek, nem elméjök* — hasonló vetélkedésekre szolgáltat alkalmatosságot. Azt vitatom, hogy helyesebben írjuk, amaz első példa szerint: *atyja, anyja* (az az: megrövidítve: *atyája, anyája* helyett) mintsem: *attya, annya, 's a' t. Anyája* szokásban vagyon a' Tisza környékein; p. o. ezerszer hallhatni ott szanaszét: *Eb anyája kölyke!* vagy: másként: *Ebanyájú kölyke!* — Ekként, t. i. jobb mindenkor a' gyökérszóhoz alkalmaztatnunk az írás módját: úgy, hogy a' ragaszték szillabák előtt, ha lehet, egészen, legalább rövidítve, megmaradjon a' gyökérszó; főképp mikor a' kimondás ugyan az. — Szintén így helyesebben íródik az igékben, vagy időszókbán is a' ragaszték: (toldalék, függelék) *adja, mondja, bagyja*; mintsem: *adgya, mondgya, mongya; bagygya, haggya*, vagy is: *badja, badgya*. Ezen utolsó írás módjából majd a' következnek, hogy ama' közmondást is gy-nal írjuk: *A' ki birgya, a' margya!* — *De né neversetek, Barátim!* *) Hiszen, túl a' Dunán éppen úgy szokták ezeket ejteni, kivált Somogy, és Vas vármegyékben; ugyan azon a' két tájékon hallottam: *vaj ezt, vaj amaszt; az az: vagy ezt, vagy amaszt.* Istenem! már meddig fogunk ezeken a' kérgeken rágodni?

Az *ly*, mind a' gyökérszókbán, mind az időszókbán, különös megjegyzést érdemel. p. o. *gulya, guja, gula; gólya, gója, góla*; és majd minden, *ly*-nal íródni szokott szó ilyen háromféle hangon ejtődik, hazánk bizonyos tájékain. — Írjuk: *gulya, gólya, 's oztán mondja ki, a' mint kinek tetszik, vagy a' mint kiki tudja, akárhogy; már avval ne sokat gondoljunk.*

*) *Risum teneatis, amici!*

Nevezetes, a' vármegyék 's az ország gyűlésein, ama' figyelmet parantsoló jelszónk: *Halljuk! Hajjuk! Halluk!* — Mellyik a' legjobb? Én azt tartom: az első. A' két utolsó: *Hajjuk*, vagy *Halluk*, talán tsak a' restetskébb nyelveknek tetszhetik! — „De, azt mondják, *nehezebb az ly-t kimondani: „szebben, gyengébben, édesdedebben bangzik: Hajjuk, vagy Halluk, mint Halljuk!*“ A' meglehet; 's tudjuk, mit tészen: *de gusti-bus* — ! De én azt bizonyítom, hogy a' szónak eredetével, és a' Grammatikának fundamentomaival legjobban megegyezik a' *Halljuk*. — Mintha bizony! — Mi következne, ama' szebb, gyengébb, édesdedebb, (azt tészem hozzá: *selypesebb*) kimondásból? Az, hogy az egész magyar nyelvből majd ki kellenék vetnünk a' szegény, ügyefogyott, *porúl járt ly-t!*

A' Frantzia, a' kinek pallérozott, udvari és hadi, barátságos és tudományos nyelve, szétes e' világon rég óta megzendült; soha sem mondja: *batajon*, vagy *batalon*, hanem mindenkor tisztán: *batalyon*; noha ő mas betűkkel írja: *bataillon*. Pedig a' frantzia nyelvet, úgy é bizony, a' kik azt egyszer, ügygyel bajjal, megtanúltuk, örömet beszéljük? bár akár minő hangok tsiklándoztassák oztán a' hallgatók füleit! — Minálunk, még egyszer mondom, ezt a' frantziás, tótos, tseh, lengyel, orosz, olasz, spanyól és oláh hangot nemzeti nyelvünkben — vélekedésem szerint — tsak a' rest nyelv kerüli, a' lassú áll-kaptza: *lenta maxilla!* a' mint *Tiberiusról Augusztus* mondotta Esmértem én, nem egy, Vas és Soprony vármegyei, és Erdélyi Magyar, — a' kik fülem hallattára, sokáig próbálgatva sem tudták tisztán kimondani: *gulya*, *gólya*, *batalyon*; hanem többnyire tsak így esett biz a': *gul-ja*, *gól-ja*, *batal-jon!* Illyen vas ing a' szokás! Itt ne mondjuk: *Se ingem, se gallérom!* hanem, ha Magyarok akarunk lenni, beszéljünk tisztán. — Ezeknek a' — talán *selypetske*, szóhadaró, vagy hebegő — hazafiaknak én tsak a' *Demoszthenes* példáját javaslanám: hogy tennének egy kis golyóbist a' nyelvek alá 's úgy gyakorlanák magokat a' beszédben! vagy a' mit *Quintiliánus* említ, hogy tudnák meg,

mit tett a' Görögöknél ez a' szó : Χαλεποί , az az: a' nehéz hangú szóknak szapora kimondásában való gyakorlása a' nyelvnek. *)

De — a' frantzia *batalyonra* bökkentünk. Azt tészem, a' példához, hogy, a' mint emlékezem, az előbbeni frantzia kormányshéknak változása után, a' *Revolúciónak* kezdetén, azt végzette a' nemzet gyűlése, a' *Convent*, hogy: „Minden „megyebéli *Frantzia* tsak a' *Párizsi beszéd és írás módját* kövesse.“ Bár ilyen törvényt hozna valahára minálunk is az ország gyűlése — mint ez, a' mértékek dolgában, már szerentsé- sen megtörtént — ama' külömbféle hangú, vagy kétséges értelmű szóknak kimondása, és az írás módja iránt, hogy *Vegyük bé közönségesen a' legjobbat!* De ki lehet itt az ítélő mes- ter? *Egy közönséges Magyar Tudós Társaság.* — Íme némelly, általjában vagy külön való, észrevételeim, javallásaim — a' bódog egyesség kedvéért — nemzeti nyelvünk ügyében!

B É F E J E Z É S.

Oh még sok volna hátra! De félbe kell szakaszta- nom, most egyszer, a' *Grammatikának per alatt forgó kérdéseit.* Hadd perlekedjenek ama' hevesebb *Grammatikussaink!* Mi ma nem jöttünk *Grammatikát* írni, sem szörszálat hasogatni. Vagy talán sokat is hasogattam én magam, ifjú Hallgatójimnak, most eleve — egy első letzkére? Várjuk el a' nagy ítélő mestert: a' *Magyar Társaságot!* Azonban, míg ez egyszer felállhat, tudjuk jobban betsülni az üdöt, és — Magunkat! — „*Ne rágódjunk tsak az értetendő dolgoknak kergein!*“ a' mint *Bessenyei* mondja. Én az tészem hozzá: Ne boszszonkodjunk egymásra; ne fújjunk kígyókövet; ne mondjuk: *Ki vagyok?* *Én vagyok!* — *Eh ura fakó!* ha valamellyikünk másként véle-

*) p.o. két kék pap; jobb egy látnyak két tyúknyaknál; oh te kö- pönyeges ember, ha én tégedet megköpönyegetleníttethetnék!

kedik, némelly tsekély, entzembentz, aprólék-dolgokban, De a' szembetűnő hibákat, ha észre veszük, tartozunk megtzáfolni! Halljuk Szólont naponként, a' ki hólta után is azt kiáltja: „Esmérd meg magadat!” Igy, t. i. Magunkat, az az: tehetségeinket és hibáinkat megismerve és jobbitgatva, tsak így induljunk egyesülni mindnyájan, mindnyájan egy nemes ditső Nemzetuek Tagjai! Siessünk, egyesült erővel, férjfiúi bátorsággal, egy szívvel, lélekkel, — a' nemzeti nagy munkára! Építeni siessünk, de — halkkal!

Siessünk, az egyességnek, a' pallérozódásnak, a' ditsőségnek, a' bódogságnak templomát megnyitni! de halkkal, nem erőszakkal, nem dorongokkal, hanem — az arany kultstsal! A' tsak evvel nyílik meg, az is úgy, valamint, ugyan a' nemzeti templomnak első tornáztza előtt, a' Műzsák ajtaja! — Nemzeti nyelvünk, egyedül tsak ez, a' Szentek Szentjéhez bényitó arany kults!

Hanem most előre, addig is, míg ezt az arany kultsot jól forgatni mindnyájan megtanúljuk, méltó, hogy tartsuk eszünkben még ama' kis történetet is, az országnak utóbb múlt gyűléséből, mellyet a' jegyző könyvekben híjjában keresgélnek! — Ezt én tulajdon füleimmel hallottam, 's azt vallom ma nyilván, hogy óhajtanám mindnyájunknak, minden, velünk élő Hazánkfiainak, sőt majd ama' következő Unokáinknak hasznára is, — mint a' mérséklettségnek böltsen intő példáját — értznél tartandóbb oszlopokra metszetni!

Ime a' kis történet: Felállván egy bíves deák órator; nagy nyirkon piszszegetni, dörmögni kezdett mellettünk egy virgontz, igen heves ifjú: Nem halljuk! Miért nem szöll magyarul! — „Halljuk, Hadd beszéljen — mert jól beszél — bár tótul, vagy törökül!” Tsak evvel torkolta bé, jó hevenyjében, a' piszszegetőt és dörmögtőt egy öregebb, és — okosabb szomszédja.

En mit mondjak? Azt mondom, hogy ez a' kis történet — az ország dolgát, és a' Kormányshéket illeti. Ezt pedig koránt sem bízták — a' Grammatikusokra — sem Hübelz Balázsra, sem Debretzeni Istókra!

De mi dolgozzunk, és építsünk! Tudjuk a' segítő eszközöket, és módokat; esmérjük a' legfőbb akadályokat; éljünk azokkal; kerüljük, a' mennyire lehet, vagy hárítsuk el ezeket! — *Úgy mozdítsuk elő a' Magyar Nyelvet és Literatúrát, mint a' nemzeti egyességnek első legerősebb kaptsát, mint a' pallérozódásnak első legerősebb rúgóját!* — Ezt kívánja a' törvény. E' most elég munkát adhat minden bölts Hazafinak. A' törvényt betölteni, legyen a' legnagyobb ditsőségünk! Dolgozni, építeni siessünk; — a' Böltsék útján: napnyúgotról napkeletnek! — de siessünk halkkal! 'S hát, végtére — én magam? Én, a' többi munkások között, tsak — mint egy munkás — de a' herék ellen fülánkos — kis méhetské!

Zungottam.

J O B B Í T Á S O K.

Az új Holminek I. tsomójában, a' 17-dik oldalon, az 5-dik vers így végződik: Más okát én nem — jobbítsd: Más okait nem a' 19-dik oldalon, ama' vers után:

Pindusszülte Virág! Kinek írunk? A' Törököknek?

ezek kimaradtak:

Eszthetikát keresünk? Jobb ízlést? Meszsze van a' tziel!

Minden munkáink nagy tzielja: Tökéletesedni!

Úgy, de hol e' Fénix? Hol vagy te? Tökéletes ember!

Egyezzünk, ha lehet! 'S oztán — kétségbe ne essünk.

Álmodok? Elpattant, szappanból fútt arany almám!

Ómai! Borz! Ismét veletek vagyok. Édes az álom!

A' II. Tsomóban, a' 11. oldalon, a' 4-dik jegyzés: *mészereints, olvasd szerentsém; a' 22. oldalon, az utolsó soron: elmet, olvasd: védelmet.*